

Çevre Sorunlarının Küreselleşme Bağlamında Sosyolojik Analizi Sociological Analysis of Environmental Problems in The Context of Globalization

Nurgül AKAR*

Öz: Bu makalede özellikle 1970' lerde ve sonrasında küresel çevre sorunlarının bir çığ haline dönüşmesi ile değişen çevre algısı, doğa ve insan temelli geniş parametreler çerçevesinde sosyolojik bir şekilde irdelenmiştir. Makalenin temel amacı; İnsan ve doğa arasında yüzyıllardır süren ilişkinin sanayileşme ve küreselleşme neticesinde toplumsal çevre üzerindeki makro ve mikro değişimleri sosyolojik bir perspektif ile açığa çıkarmaktır. Sosyal bilim paradigmaları eşliğinde çevresel olay ve fikirlerin çevre sosyolojisine ilişkin bağlantıları açıklanmıştır. Çevre olgusunun gelişimi sürecindeki karmaşıklıklar; nedensel yönler, mekânsal farklılıklar ve toplumsal ekolojik küresel ilişkiler tartışılmıştır. İnsan ve doğa ilişkilerinin kurulu olduğu toplumsal mekanizmalar çevre kuramları ile aydınlatılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın giriş bölümünde insan ve çevre ilişkisinin genel hatları çizilmiştir. Kavramsal bir çerçevede doğa ve çevre kavramlarının anlaşılması ve küresel süreçler içerisindeki değişen algılar aydınlatılmıştır. Küreselleşme ve çevre sorunları başlığı ile tarihsel bir değerlendirme ile gezegenin mevcut şartları ve temel problematiğine yönelik değerlendirmeler söz konusudur. Makalenin amacına uygun olarak karşılaştırmalı literatür taraması çalışmanın metodolojisini oluşturmaktadır. Anahtar kelime olarak belirlenen: çevre ve küreselleşme kavramları arasındaki ilişkiselliğin çok boyutlu değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın amacını ortaya çıkarmak için belirlenen çevre sosyolojisi teorileri içerisinde "insan istisnalığı paradigması, yeni ekolojik paradigma, ekomarksist teori, çevresel adalet, derin ekoloji ve risk toplumu kuramı olmak üzere altı yaklaşım açıklanmıştır. Tartışma bölümünde; makalenin gelişim süresince elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Tartışma bulgularının sonuç bölümü için gerekli tespitlerin yapılması hedeflenmiştir. Çalışmanın bütününe ve amacına yönelik bir sonuç bölümü yazılmıştır.

Abstract: In this article, the changing environmental perception, especially in the 1970s and after, with the transformation of global environmental problems into an avalanche, is sociologically examined within the framework of nature and human-based broad parameters. The main purpose of the article; It is to reveal the macro and micro changes on the social environment as a result of industrialization and globalization of the centuries-old relationship between human and nature with a sociological perspective. The connections of environmental events and ideas to environmental sociology are explained in the context of social science paradigms. Complexities in the development of the environmental phenomenon; causal aspects, spatial differences and social ecological global relations are discussed. The social mechanisms in which human and nature relations are established are illuminated by environmental theories. In this context, the general lines of the relationship between human and environment were drawn in the introduction part of the study. Understanding the concepts of nature and environment in a conceptual framework and changing perceptions in global processes are clarified. There is a historical evaluation with the title of globalization and environmental problems, and evaluations on the current conditions and basic problematics of the planet. In accordance with the purpose of the article, the comparative literature review constitutes the methodology of the study. A multidimensional evaluation of the relationship between the concepts of environment and globalization, which was determined as the keyword, was made. Among the environmental sociology theories determined to reveal the purpose of the study, six approaches are explained, namely "human exception paradigm, new ecological paradigm, ecomarksist theory, environmental justice, deep ecology and risk society theory. In the discussion section; The findings obtained during the development of the article were evaluated. It is aimed to make the necessary determinations for the conclusion part of the discussion findings. A conclusion section has been written for the whole and purpose of the study.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Küreselleşme, Küresel Çevre Sorunları, Çevre Sosyolojisi Kuramları

Keywords: Environmental, Globalization, Global Environmental Issues, Environmental Sociology Theories

* Uzman Sosyolog Nurgül AKAR, nurgulakar3@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2426-230X

Bu makale; yazarın Bozok Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde tamamlamış olduğu "Çevre Sorunlarının Küreselleşme Bağlamında Sosyolojik Analizi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Toplumların doğa ile bir arada bulunduğu ve üzerinde binalar inşa ettiği, ticari faaliyetlerini sürdürdüğü, bireysel ve toplumsal eylemlerini gerçekleştirdiği aynı zamanda paylaşımlar yaptığı bir alan olarak çevrenin yapısal özellikleri anlaşılması gereklidir. Bu noktada sosyoloji disiplinin bir alt dalı olarak çevre sosyolojisi insan ve çevre arasındaki ilişkiyi sistematik bir hale getirerek aktarmayı başarmıştır. İnsan yaşadığı her dönemde çevresinde gelişen olayların takipçisi olmuştur. Çevrenin fiziksel unsurları geçmiş dönemlerde olduğu gibi günümüzde de yaşam standartlarının belirlenmesinde bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre, bütün canlı varlıkların hayatta kalması için gerekli kaynakların sağlanmasında etkin bir şekilde rol oynamaktadır. İnsan ve çevre karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve değiştirmektedir. İnsan eylemleri ve kültürel faktörlerin çevre sorunlarını nasıl etkilediğini ve çevresel değişimlerin insan toplumları üzerindeki sosyal etkilerini incelemek bu nedenle ayrıca bir öneme sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. İnsanların çevresi ile olan ilişkilerini, algılarını, tepkilerini ve davranışlarını kalıpları anlamak bu hususta önem arz etmektedir. Çeşitli nedenleri ve toplumsal olguları bir arada incelemeyi gerektirmektedir. Bu nedenle çevre sosyolojisi hem okuyucuya hem de akademik literatür için farklı bakış açıları kazandırmış olduğu aşikâr bir gerçektir. Toplumsal ve kültürel öğelerin bir arada incelenmeye gayret edildiği bu çalışmada, küresel çevre sorunlarının kapsamı açılmıştır. Bu noktada toplumların çevre ile birlikte olan gelişimlerine nasıl tepki verdikleri değerlendirilmiştir. Çevre olgusunun ne olduğu ve çevre sorunlarının gelişimini neden ve sonuç içerisinde anlaşılması durumun aciliyetini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada insanların doğal çevre ile olan etkileşimlerini ve çevresel davranışlarını anlamak ve çevresel sorunların nedenlerini ve çözümlerini araştırmaktır. Makalede, insanların doğal çevreyle olan etkileşimleri multidisipliner bir şekilde incelenmiştir. Bu disiplinler arasında sosyoloji, ekoloji, coğrafya, tarih ve felsefe ilk sıralarda yer almaktadır. Doğal çevre ve insan davranışları arasındaki ilişkileri anlamaya çalışırken aynı zamanda insanların toplumsal yapıları, kültürleri ve ekonomik sistemleri de dikkate alınmıştır. Bu nedenle, çevre sosyolojisi, çevresel sorunların sadece teknik bir sorun olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve politik bir sorun olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu amaç doğrultusunda. Karşılaştırmalı literatür araştırması ile çalışmanın metodolojisi oluşturulmuştur. Çevre sorunlarının küreselleşmeye nasıl bir tepki verdiği ve bu iki konunun nasıl birbirleriyle bağlantılı olduğu konular literatür taraması ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Çevre sorunları ve küresel dönüşüm çevre sosyolojisi perspektifinden değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çevre ve toplum arasındaki ilişkiler çevre sosyolojisi kuramları ile ilişkilendirilmiştir. Tam burada özellikle günümüzde ve yakın gelecekte tartışma konusu olmaya devam edecek çevre sorunları dikkate alınarak belirli çevre kuramları açıklanmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak çevre sosyolojisi kuramları içerisinde ekomarksizim, çevresel adalet, risk kuramı ve derin ekoloji yaklaşımları tercih edilmiştir. Bu kuramların tercih edilmesindeki temel neden güncel çevre sorunlarına yönelik yapılan vurguların yoğun olmasıdır. Küresel toplum özelliklerinin neden olduğu çevresel sorunların ortaya çıkarılması için gerekli altyapıyı oluşturmaktadır. Toplumda bireyler gelir düzeyine ve kültürel gelişmişliğine bağlı olarak bir çevresel yapı oluşturmaktadır. Aynı şekilde büyük ve güçlü devletlerin ekonomik güçleri ile doğru orantılı olarak doğal kaynaklar üzerinde daha fazla söz sahibi olması ve kullanabilmesi kabul gören bir durumdur. Çevre üzerinde görünmez veya görünür sınırlar çizerek bir yaşam haritası sunulmaktadır. Burada daha avantajlı ve daha dezavantajlı grupların sahip olduğu koşullar bilhassa çevre özelinde değerlendirilmesi ve çevre hakkının sorgulanması gerekmektedir. Toplumların veya bireylerin doğuştan sahip olduğu hakların iç ve dış kaynaklı sebepler ile (küçük gruplar arasındaki çatışmalar, sanayileşme ve sonrasında ortaya çıkan konut sorunu: gecekondulaşma, yetersiz kaynaklar: kentleşme sorunları ve küresel dönüşüm) ayrıştırılması çevresel adaletsizliği fazlasıyla derinleştirmiştir. Diğer bir kuram olarak ekomarsist yaklaşım açıklanmıştır. Risk toplumu kuramı gündelik yaşam içerisinde beklenmedik tehditler konusunda uyarılmaktadır. Modern toplum özellikleri arasında risk unsurlarının

yaygın olduğunu ve bu nedenle toplumların öngörülemez sonuçlar konusunda beklenmedik sonuçlar ile karşılaşabileceğine değinmektedir.

Çevrenin ekonomik temelli sınıf farklılıklarını derinleştirirken uyumsuzluk adaletsizliklerini de artırmaktadır. Diğer bir ele alınan kuram derin ekolojidir. Sosyoloji biliminin klasik teorileri içerisinde yer alan işlevselcilik teorisinde olduğu bir uyum ve ahenkli yapının önemini vurgulamaktadır. Derin ekoloji, çevre sorunlarını yüzeysel bir şekilde değerlendirmemektedir. İnsanlığın doğal çevresiyle kurduğu ilişkiyi bütünsel ve derinlemesine ilişkisini açığa çıkarmaya çalışan ekolojik bir yaklaşımdır. Doğal dünya içerisinde her canlının sahip olduğu bir değer ve taşımış olduğu anlam vardır. Canlılar anlamlı bir bütünlük yakalayarak doğal çevrenin işlerliğini sürdürülebilir bir hale getirme şansı elde edebilirler. Ayrıca canlı varlıkların birer kaynak veya sermaye aracı olarak kabul edilmesinden dolayı rahatsızlık duyan bir yaklaşımdır. Doğanın ve canlıların sahip olduğu içsel değer özellikle altını çizmektedir. Bu çevresel adalette olduğu gibi canlıların sahip olduğu ekolojik hakları pekiştirdiğini söylemek mümkündür. Neticede küresel dünya ile gelinen noktada marksist bir yaklaşım ile canlılara ve doğal kaynaklara atfedilen değer tartışmalı bir konudur. Küresel çevre genelinde çevre hakkı ve adaleti sorunları çözülmesi gerekmektedir. Küresel çevre sorunlarının neden olduğu gergin ortam ekolojik bütünlüğü bozacak eylemlerin meşrulaştırılmasından kaynaklı bir durumdur. Küresel süreçler içerisinde kabul edilen ve normalleştirilmeye çalışan çevre uygulamaları\politikaları çevresel tahribatı hızlandırmaktadır. Toplumun gerçek potansiyelini keşfetmesi için sağlıklı çevrenin unsurlarına sahip olması gerekmektedir.

Yapı ve fail düalizmi üzerinden sürdürülen tartışmalar, sosyolojik bağlamda değerlendirilerek çevre üzerindeki sonuçları ortaya çıkarılmıştır. Çevre sorunları toplumsal yaşamı dramatikleştirmektedir. İnsan, çevre ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkileri özetleyen metodolojik yaklaşımlar söz konusu dramatikliği açıklamada kritik bir noktadadır. Evrimsel biyoloji insan ve çevre arasındaki bağlantıları evrimsel bir şemada değerlendirmeyi öngörmektedir. Doğa ve insanın diyalektik bir ilişki içerisinde. Doğal dünya arasındaki simbiyotik bir ilişkiden elde edilen bulgular toplumsal yaşamın kanunlarını oluşturmada belirleyicidir. İnsanın, doğa üzerindeki eylemleri, doğayı dönüştürücü etkiye sahiptir. Endüstri toplumları ile birlikte insan yaşam alanlarını genişletmek için doğa üzerinde zaman ve enerji harcamıştır.

Günümüzde ulusal ve uluslararası gündemde devletlerin çatışma riskini artıran küresel çevre sorunlarına ilişkin yapılan çalışmaların daha fazla görünür olması gerekmektedir. Çevre olgusunun ve küresel çevre sorunlarının gerekli hassasiyeti kazanması için sorunların ciddiyetinin anlaşılması zorunludur. Sosyal bilimlerin çevre konularına karşı mesafeli duruşu özellikle günümüzde çevre krizlerinin yaşanması nedeni ile son bulmuştur. Akademik çevrelerde küreselleşme kavramı çevre sorunları ile ilişkilendirilmiştir. Değişen paradigmalarda çevre üzerindeki etkilerini açığa çıkarmak için teoriler geliştirilmiştir. İnsan ve doğa ilişkilerine disiplinler arası bir bakış açısı kazandırılması amaçlanmıştır. Küreselleşme yapıcı ve yıkıcı etkileriyle toplumlara yeni avantajlar ve dezavantajlar sunmaktadır. Bu anlamda toplumsal ve fiziksel ihtiyaçların en iyi şekilde karşılanması arayışında olan ülkelerin kaynakları nasıl kullanmış olduğu önemli bir soru haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte çevre kavramına yeni anlamlar atfedilmiştir. Fiziksel ve toplumsal çevrenin ihtiyaçları değişmiştir. Çevre politikalarının toplumsal talepleri karşılayamaması noktasında ortaya çıkan çevre problematiğinin, çevre sosyolojinin kavramsal ve kuramsal çeşitliliği ile çözümlenmesi akademik çevrelerde zorunlu bir hale gelmiştir. Biyofiziksel dünyanın, toplumsal ilişkiler üzerindeki yoğun etkisi ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu çalışmalara rağmen küresel çevre sorunları hala tam manası ile çözülememiş sosyolojik bir konudur.

Tabiat, bütün cömertliği ile doğal unsurlarını sunmaktadır. Maddi kaynaklar dışında psikolojik açıdan da bir esenlik kaynağıdır. İnsan ve doğa tıpkı bir yapbozun parçaları gibi birbirini tamamlamaktadır. Büyük güzel resmi görebilmek, uygar toplumların arzusudur. Doğa, insanlığa en iyi hizmeti

vermektedir. Sağlıklı bir çevre varlığı ihtiyaçların karşılanması için bir ön koşuldur. Bireylerin ve toplumların karşılıklı sağlıklı bir ilişki sürdürmesi, toplumsal eylemlere bağlıdır. Çevresel atıklar toplumların refah düzeyini düşürmüş ve temel çevre hakkını kısıtlamıştır. Çevresel psikoloji, küresel yaşamda meydana gelen yeni tasarım ve düzenler toplumların bilişsel düzeyini değiştirmiştir. Çevresel psikoloji, insanların çevreleriyle olan etkileşimlerini ve çevrenin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini inceleyen bir disiplindir. İnsanların fiziksel, sosyal ve kültürel çevrelerinin psikolojik süreçlere olan etkilerini anlamak amacıyla psikoloji ve çevre bilimleri arasındaki kesişim noktasındadır. Özellikle belirtmek gereklidir ki küreselleşme süreci içerisinde bireylerin değişen çevre algısı çevre psikolojisi üzerinde etkili olmuştur. Bireylerin ya da toplumların çevreye ilişkin tutum ve davranışları çeşitli çıkarımlar yapılmaktadır. Çevre sosyolojisi ve çevre kuramlarının mihenk yapısını oluşturan insan ve çevre ilişkilerinin fiziksel ve psikolojik yönlerini açığa çıkarmak için çevre psikoloji elverişli bir kavramdır. En açık hali ile birkaç örnek ile çevre psikolojini ifade ederken mekân algısı ve değerlendirmesi, mekân tercihleri, mekânın davranışlar üzerindeki etkileri, çevrelerin sağladığı rahatlama, doğal çevrenin psikolojik etkileri, çevre ile duygusal bağ kurma gibi konular yer alır. Küresel enstrümanların toplum üzerindeki samsasyonel değişimleri çevre üzerinden görmek mümkündür. Çevrenin mekân bağlantıları üzerinden değerlendirilmesi veya statüleştirilmesi özellikle endüstriyel toplumlarda karşılaşılan bir durumdur.

Çevrenin statüsel bir kimlik kazandırmasının yanı sıra insan sağlığı, toplumsal iyilik hali ve sosyal aktiviteler üzerinde etkili olduğu açıklanmıştır. Doğal çevre ve insanların davranışları arasındaki ilişkiler, çevresel sorunların nedenleri ve çözümleri, çevrenin psikolojik unsurları ile değerlendirilmelidir. Bu nedenle, çevresel psikoloji, doğal çevrenin insan davranışları ve psikolojisi üzerindeki etkilerini anlamaya çalışırken aynı zamanda çevresel sorunların nedenlerini ve çözümlerini araştırmaya da odaklanır. Bütün bunların yanı sıra çevre kuramları başlıkları altında yer alan ekmarksist yaklaşım, çevresel adalet ve risk kuramı vb. yaklaşımlar çevresel psikolojinin farklı yönlerini ortaya çıkarmaktadır. Bilişsel (düşünce yapısı, zihinsel etkinlikler, dünyayı algılama şekiller vb.) ve duyuşsal (inanç sistemi, toplumsal değerler, normlar ve normlar vb.) davranışları üzerinde etkili olmuştur. Yeni dünya düzenini anlama ve yorumlama biçimleri karşılıklı deneyimleri de kapsamaktadır. Küreselleşme ile toplumlar çevre üzerindeki deneyimlerini bilgi alışverişi yaparak paylaşmaktadırlar. Doğal çevre üzerindeki deneyler ve gözlem birer ipucudur. Kentlerin planlanması, mimari yapıların estetik bir değer taşıması, şehir kirlilik oranının az olması ve doğal kaynaklara erişim imkânı çevresel psikoloji üzerinde etki etmektedir. Çevre kalitesi aynı zamanda hayat kalitesi anlamına gelmektedir. Fen bilimleri ve sosyal bilimlerin ufkunu genişletecek veriler için çalışmaların yapılması şarttır. Doğadan alınan her kaynağın üretim sistemi içerisinde işleyişi ve toplumsal faydası takip edilmelidir.

Eşitlikçi bir küresel ekonomi oluşturma konusunda gelişmiş ülkelerin istekli olması beklenmektedir. Teorik söylemlerin dışında fiziksel uygulamada küçük ölçekli yatırımcıların desteklenmesi, fiziksel çevre şartlarının yükseltilmesi ve doğal çevre hakkının gözetilmesi gereklidir. İnsanın, doğa üzerindeki eylemleri, doğayı dönüştürücü etkiye sahiptir. Endüstri toplumları ile birlikte insan yaşam alanlarını genişletmek için doğa üzerinde uzun bir zaman ve enerji harcamıştır. Küresel toplumsal yapının, öngörülemeyen paradoksları karşısında insan, uyanık ve akıllı olması beklenmektedir.

Toplumsal gerçeklik, toplumsal sistemler ile ilişkili olan yapılar üzerinden açıklanmaktadır. Toplumların kalkınma hamleleri, sanayileşme düzeyine bağlı olarak değişim göstermektedir. Tarihsel şartlar bağlamında, kültürel, sosyal, ekonomik, teknolojik ve ekolojik gelişim süreçlerinin neden olduğu sosyal/toplumsal bozulmalar nesnel boyutları ile birlikte çözümleyebilmek önemlidir. Sanayi toplumlarının, ilk toplumlardan (tarım) farklı bir şekilde toplumsal örgütlenme biçimindeki değişimler çevre ilişkilerinin çeşitlendiğini göstermektedir. Toplumsal değişimler toplum ve çevre ilişkileri açısından ifade edilmelidir. İlişki örüntüsündeki farklılıklar dışsal etmenlerin değerlendirilmesini zorunlu hale getirmektedir. Biyofiziksel alan, toplumsal çevre değişimlerinden etkilenmektedir. Endüstriyel amaçlar

doğal alanlara zarar vermektedir. Modern kapitalizm çelişkileri doğa ve insan arasındaki ilişkileri kırılğan bir hale getirmiştir. İlk insanlar doğa ile uyumlu bir ilişki kurmayı başarmıştır. Toplumlar, doğal sistemleri kullanarak hayatta kalma becerilerini geliştirmişlerdir ancak tarım ve endüstri devrimleriyle birlikte doğal kaynaklara yoğun bir şekilde talep artmıştır. Sonuçta insan merkezli odaklı bir toplum yapısı şekillenmiştir. Küresel toplum anlayışına doğru giden bir düşünce sistemi oluşturulmuştur. Toplumların değişmekte olduğu fikrine odaklanan kuramlar ve düşünce sistemleri ortaya çıkmıştır.

Endüstriyel amaçlar doğal alanlara zarar vermektedir. Modern kapitalizm çelişkileri doğa ve insan arasındaki ilişkileri kırılğan bir hale getirmiştir. İlk insanlar doğa ile uyumlu bir ilişki kurmayı başarmıştır. Toplumlar, doğal sistemleri kullanarak hayatta kalma becerilerini geliştirmişlerdir ancak tarım ve endüstri devrimleriyle birlikte doğal kaynaklara yoğun bir şekilde talep artmıştır. Sonuçta insan merkezli odaklı bir toplum yapısı şekillenmiştir. Küresel toplum anlayışına doğru giden bir düşünce sistemi oluşturulmuştur. Toplumların değişmekte olduğu fikrine odaklanan kuramlar ve düşünce sistemleri ortaya çıkmıştır. Endüstriyel kapitalizmin yükselişe geçmesi ile modern toplumların yapısını açığa kavuşturmasında fayda olduğu görülmektedir.

Küreselleşmeye devam eden bir dünyada yaşanan değişimleri anlamak kolay değildir. Nitekim, günümüz dünyasının yoğun bir şekilde hissettiği küresel baskılar bütün toplumsal yapıları derinden etkilemektedir. Sanayi devrimi ve küreselleşme süreçleri toplumsal değişimlerin en can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Toplumsal ahengin sürdürülmesi amaçlanırken, çevrenin bütün unsurları korunmalıdır. Bugün toplumların gelmiş olduğu aşamada yapısal karakteri dünyayı algılama ve yaşama biçimini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Çevre sorunlarının entelektüel bir platformda, sosyolojik tahliller ile çözümlenmesi çevre sosyolojisinin kapsamını genişletmiştir. Burada ilk olarak toplumların tarihsel gelişimden hareketle değişimleri anlamak önemli bir husustur. Tarım toplumlarının ortaya çıkması ile insan ve çevre ilişkileri çeşitlenmiştir. Bu ekseninde merkezi bir noktada insan ve çevre ikilisinin ilişkisi her zamankinden çok daha fazla dikkat çekmektedir. Çevre, değişimi bünyesinde taşımaktadır. Çevre ve insan arasındaki gerginlik devam ettiği sürece bunları anlamaya yönelik teorilere ve analitik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Küresel değişimleri ifade ederken çoğu kez üzerinde durulan toplumsal dinamikler ayrıca bir tartışma konusudur. Toplumların, tabiat ve insan ilişkileri ile öğrenmiş olduğu bilgiler değişimin önemli bir parçasıdır. Bu bilgiler toplumların bizzat kendilerini dönüştürmeye yönelik eylemlerine katkı sağlamaktadır.

İnsanlık tarihin ilk çağlarından itibaren çevre ile kurmuş olduğu ilişkilerin sosyal, kültürel ve fiziksel özellikleri sosyal disiplinlerin konusu olmuştur. İnsan ve çevre ilişkisinin tarihsel arka planına yönelik sosyolojik yaklaşımlar geliştirilmiştir. İnsan, doğal çevre ile döngüsel bir etkileşim halindedir. İnsan çevrenin unsurlarından yararlanarak bir yaşam tarzı oluşturmaktadır. Böylece toplum ve çevre arasında organizasyonel bir yapı oluşturulmuş, toplumlar kendi değerlerini, normlarını ve kültürel çeşitliliğini çevre üzerinde yansıtma imkânı bulmuştur. Toplumlar, doğal çevre şartlarına bağlı olarak üretim biçimleri geliştirmiştir. Doğal kaynakların kullanım biçimi doğa ve insan ilişkilerinin tanınmasında referans niteliği taşımaktadır. Modern endüstriyel toplum öncesine kadar doğal çevre, fiziksel ve toplumsal çevrenin bütünleştirici bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstriyel devrimin bir sonucu olarak doğal çevre yıkıcı etkilere maruz kalmıştır. Günlük yaşamda kullanılan materyallerin bilinçsiz ve aşırı kullanımı çevre bilincini kaybettirmiştir. Üretim güçlerini elinde bulunduran kesim endüstriyel üretimi destekleyecek egemen bir dünya görüşü oluşturmuştur. Modern zamanın pragmatik anlayışına uygun bir şekilde doğa kavramsallaştırılması yapılmıştır. Bu süreç içerisinde doğanın kendisini yenileme gücü yavaşlamıştır. Ekonomik gelişim için doğal kaynaklar aşırı ve bilinçsiz bir şekilde kullanılmıştır. İnsan ve çevre etkileşiminin arasına yeni yapılar eklenmiştir. Çevreye ilişkin bir toplumsal tasarım oluşturma arayışı içerisine girilmiştir.

Bilgi üretimi ve teknik ilerlemeler insanın doğa üzerindeki gücünü arttırmıştır. İnsanlığın bilimi, teknolojiyi ve teknik ilerlemeleri nasıl kullanacağı önemli bir soru olmuştur. Toplumsal yapıyı ve değişimi incelerken tabiatla insanın ilişkisinin devam ettiği mekanizmalarla yakından ilgilidir. Bu özelliği ile teknolojiden, kültürden, değerlerden ve toplumsal normlardan bahsetmek gereklidir. Küresel çaplı ilerlemeler insan yaşamını kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. İyimser bir şekilde yaklaşabilecek yanları ile küreselleşme olgusu çevreye ve doğaya yönelik tehditler oluşturmaktadır. Toplumsal tehditleri kategorize ederken çevre sorunlarına ayrı bir alt başlık açılması önemlidir. Toplumlara, tabiat ile olan ilişkisinin belirleyicisi çevre sorunlarıdır. Toplumsal morfolojinin değişmesi, içten kaynaklanan dinamiklerin değişimine bağlıdır.

Muhteşem jeolojik özelliklere sahip doğal ortamlar cazibesi yüksek noktalardır. Özgünlüğü taçlandırılan doğal kaynaklar görsel zenginliğin yanında büyük bir bilimsel hazinedir. Canlıları, bitki örtüsünü ve ortamı tanımamız açısından önemlidir. Organik maddece zengin bölümler hedef noktasıdır. İnsanoğlu değişimin her parçasına müdahale etmiştir. Toplumsal yapıları itibarı ile canlılar ile bağlantılı olmalıdır. Doğanın en temel prensibi canlı varlıklarının yaşamak isteğini sürdürülebilir bir hale getirmektir. Bilimsel aklın önderliğinde doğanın gözlenmesi hayati verilere ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Çevre ve Doğa Kavramları

Çevre; canlı ve cansız varlıkların bir arada bulunduğu ve birbiri ile etkileşim halinde olduğu en geniş alandır. Çevre, kavramı genellikle ekoloji ve coğrafya ile ilişkilendirilmiştir. Öncelikle en genel tanımı ile çevre; canlı ve cansız varlıkların bir arada olduğu mekân birimleridir. Uygarlıkların en önemli bileşenleri arasında çevre yer almaktadır. “Çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde, hemen ya da uzunca bir süre içinde, dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır¹. Bireylerin ve toplumların biyolojik, kültürel ve ekonomik yaşam şartlarının belirleyicisidir. Çevre, doğal çevre ve yapay çevre olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğal çevre; oluşumunda insan müdahalesi yoktur. Yapay çevre ise doğal çevrenin unsurlarından faydalanılarak insan müdahalesi ile oluşturulmuştur. Teknolojik ilerlemeler ile çevrenin koşulları değiştirilebilmektedir. Ekoloji kavramı ise etimolojik kökeni olarak yerleşme birimi veya yurt söylemi anlamına gelmektedir. Tarihin ilk zamanlarından günümüze kadar canlı organizmaların fiziksel çevre ile ilişkisini incelemektedir. Modern zamanla kültürel ekoloji ve kentsel ekoloji gibi kavramlar türemiştir. Ekolojik sistem ise insan ve diğer canlı popülasyonlarının dengeli bir şekilde yaşamlarını sürdürmesi için gerekli olan şartları sunmaktadır. Madde ve enerji döngüsünü desteklemektedir. Bütüncül bir evren anlayışı canlıların hayatını yeşertmektedir. İnsan ve doğa arasındaki ilişkiler rastlantısal değildir.

Çevre ve insan karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve değiştirmektedir. Çevrenin fiziksel şartları ve insanların eylemleri toplumsal sosyal hayatın gidişatı yönlendirmiştir. Çevre, toplumsal hayatın özetleyici bir resmidir. İnsanın tarihsel serüveni içerisinde bağlantılı olduğu yerler ve ilişkiler çevre üzerinde iz bırakmıştır. İnsan toplulukları hayati bağlar ile doğal ve fiziksel çevreye bağlıdır. Canlı varlıklarının yaşamı için doğal çevreye ihtiyaç duyulmaktadır. Canlı bir organizmanın büyüüp, geliştiği ve yaşamını sonlandırdığı alanlardır. İnsan, diğer canlılar ile sosyal, kültürel, biyolojik, fiziksel ve politik bir ilişki içerisinde. Yaşadığımız ortamın her bir parçası doğal dengeyi oluşturan ve koruyan birer zincir halkasıdır. Çevresel süreçler ve toplumsal süreçler arasında bir denge olmalıdır. Fiziksel gereksinimlerin tatmini için ayrıca sosyokültürel ilişkilerin geliştirilebilmesi için sağlıklı bir çevre ilk koşuldur. Zincir metaforundan hareketle herhangi bir toplumsal yapının veya canlı bir organizmanın işlevini kaybetmesi ile dağılmaların gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür².

¹ Ruşen Keleş ve Can Hamamcı, Çevre Politikası (Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2005), 31-33.

² Can Coşun Akta ve İstiklal Yaşar Vural, Globalleşme Fırsat Mı, Tehdit Mi? (İstanbul: Zaman Kitap, 2004), 12.

Doğal ya da yapay müdahaleler çevrenin formunu değiştirmiştir. Endüstrileşme insanın elini güçlendirmiştir. Tarım araçlarının makineleşmesi, kimyasal ilaçlar, tıp alanındaki gelişmeler ve mekanik bir dünya için gerekli zemini oluşturmuştur. Temelde faydacı anlayışa dayalı ortaya çıkan gelişmeler doğal dengenin bozulmasını hızlandırmıştır. Canlılar aynı fiziksel ortamı paylaşmaktadırlar. Doğal kaynakların fiziksel ve kimyasal özellikleri doğal çevrenin niteliğini belirlemektedir. Çevre nitelik özelliklerine göre; toplum çevre ve fiziksel çevre olarak kategorize edilebilmektedir. Fiziksel çevre de doğal çevre ve yapay çevre olarak sınıflandırılmaktadır. Doğal çevre; denizler, ormanlar, dağlar, çöller ve akarsular olarak sıralanabilir. Yapımında ve gelişiminde insan eyleminin olmadığı, hali hazırda var olan çevredir. Yapay çevre ise oluşmasında insan müdahalesi söz konusudur. Yaşanılan ortamı istek ve ihtiyaçlara göre şekillendirmektedir. Endüstrileşme ile insanın yapay çevre ihtiyacı çeşitlenmiştir. Özellikle kentlerin ortaya çıkış süreci içerisinde yeni yaşam alanlarına duyulan ihtiyaç artmıştır. Kentler, parklar, barajlar, yollar ve binalar vb. yapay çevreye örnek gösterilmektedir³.

İnsan merkezli bir doğa anlayışı her şeyin belirleyicisi olarak insanı almaktadır. Baskın bir şekilde egemen batı kültürünün insan ve topluma dair yaklaşımı çevre sosyolojisinde toplanmıştır. Doğal ve yapay çevrelerden bahsederken, özellikle modern toplum yapılanması ile daha fazla ihtiyaç duyulan yapay çevreler durumu insanın üstünlüğünü ispatlamaktadır. Ekosistemler ve doğal kaynaklar üzerindeki insan hegemonyası çevresel kayıplara neden olmaktadır. Doğal kaynakların, insanlığın mutluluğu ve refahı için kullanılmasında bir sakınca yoktur. Ekosistemin alacağı kalıcı tahribatlar göz ardı edilmektedir. Doğal yaşam alanlarının sürekli bir biçimde kısıtlanarak fiziki mekanların inşa edilmesi çevresel sürdürülebilirlik ilkesi ile ters düşmektedir. Ancak, çevre koşullarının kötüleşmesi ve sürdürülebilirliğe yönelik hassasiyetlerin fark edilmesi eko merkezli bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Doğa merkezli çevre yaklaşımı; çevrenin kaynak olarak değerlendirilmesini onaylamamaktadır. İnsanı ve doğayı aynı anda kucaklamaya çalışması ile bütün canlı yaşamını önemsemektedir. Doğal çevre ve insanın varlığını sürdürmesi için birbirine ihtiyaçları vardır. Doğal çevrenin insanlarla birlikte yaşayan bir varlık olduğu ve doğal yollardan sonsuzluğunu dile getirmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin yanı sıra küresel çevre sorunları dahilinde doğal çevrenin sosyal bilimsel olarak değerlendirilmesi gereklidir. Sosyal bilimler, doğal çevreyi insanların yaşamında sosyal ve kültürel bir düzlemde değerlendirmektedir. Doğa, sosyal bilimlerde çeşitli disiplinler arasında farklı şekillerde araştırma konusudur. Sosyoloji, antropoloji, coğrafî, psikoloji, hukuk, ekonomi ve sanat ile doğal çevrenin ilişkilendirilmesi yapılmaktadır. Doğanın ve doğal unsurlar toplumsal hayatın her noktasında varlığını hissettirmektedir. Sosyal olarak çeşitlilik gösteren davranış kalıplarının çevresel boyutu yeni pencereler açmaktadır. Örneğin; kültürel aktivitelerin veya sağlık sorunlarının yayılım oranı gibi konularda etkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra çeşitli doğa olaylarının yoğun olarak yaşandığı bölgelerde yerleşim merkezleri olarak tercih edilmemektedir ki bu da nüfus dağılım oranını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca büyük ekonomik planlar doğal çevreden bağımsız bir şekilde planlanmamaktadır. Belli bir toplumun büyümesi ve gelişmesi için çevrenin biyolojik, fiziksel ve sosyal özellikleri iyileştirilmelidir. Ekonomik açıdan, doğal kaynakların sınıflandırılması; tarım, balıkçılık, ormancılık, madencilik ve turizm gibi faaliyetlerde doğal çevrenin şartları belirleyici olmaktadır. Toplumsal yapıların doğal çevre ile ilgili uyumu sosyo-bilimsel olarak anlaşılması için insanlar tarafından oluşturulan sosyal, politik, kültürel ve ekonomik sistemlerin deşifre edilmesi ile mümkündür.

³ Mümtaz Levent Akkol, "Çevre Boyutuyla Toplum," Sosyoloji Günlük Yaşamı Anlamak, ed. Ali Arslan (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2016), 477-480.

Küreselleşme ve Çevre Sorunları

Küreselleşme kavramının birçok tanımı vardır. Küreselleşme kavramı tek bir tanım ile açıklanamayacak kadar kapsamlı sosyal değişimleri bünyesinde taşımaktadır. Küresel toplumsal süreçlerin açıklanması için küreselleşme kavramının anlaşılması gereklidir. Küreselleşme uluslararası ölçekte sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasıdır⁴. Küreselleşme; fiziksel sınırların önemini kaybederek dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelişmelerin sadece belli bir bölgeyi ya da insan gruplarını etkilemediği bütünü ile yeryüzünü etkisi altına alan gelişmeleri içermektedir. Zaman ve mekân farklılıklarının en aza indirildiği gelişmelerin kültürel, ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerini analiz etmek bu anlamda çok daha uzantısaldır⁵. Örneğin; Covid 19 virüsünün ortaya çıkması ile sonrasında yaşanan mekân ve çevre algısı tüm dünyayı etkilemiştir. Çevresel kısıtlamaların yoğun bir şekilde yaşandığı süreç olarak salgın dönemi toplumların çevreye ilişkin bakış açılarını değiştirmiştir.

Küreselleşme, belirli bir bölgenin veya ulusun sınırları dışına çıkarak toplumsal ilişkileri çeşitlendirmiştir. Ulus-devlet sınırlarının ötesinde sosyal bir ağ gelişmesini sağlamıştır. Zaman ve mekân farklılıklarının önemsenmediği bir dünya düzeni oluşturulmuştur. Toplumların birbirinden doğrudan ya da dolaylı yollardan etkilenebileceği iletişim araçları üretilmiştir⁶. Fiziksel sınırların ötesinde bütün toplumlar birbiri ile etkileşim halindedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Sovyetler Birliği ve Doğu Blok'unun dağılması ile dünya tek bir kutup halinde toplanmıştır. Bu durum toplumları belli kümeler etrafında toplanmasını sağlarken, aynı zamanda eşitsizliklerin genişlemesine neden olmuştur. Batı ile doğu bloku arasındaki ideolojik ve politik çatışmalar bütün dünyayı etkisi altına almıştır. ABD'nin serbest piyasa ekonomisine dayalı kapitalisti savunduğu bu dönemde, Sovyetler Birliği sosyalist ekonomi ve toplum yapısını savunuyordu. Bugün dünyada küresel eylemlere yön veren gelişmelerin habercisi olarak, bugün dünya siyasetini ve ekonomisinin biçimini belirlemiştir. Küreselleşmenin hız kazanmıştır. Küreselleşme, gelir eşitsizliği, çevre sorunlar, kültürel çatışmalar, sosyal adalet ve terörizm gibi sorunlar sıklıkla tartışılmıştır.

Güçlü olan ülke veya bireylerin daha fazla güçlenmesini sağlayacak fırsatlar ortaya çıkmıştır. Tam tersi olarak güçsüz ülkelerin bağımlılığını ve ihtiyaçlarını arttırmıştır. Adaletsiz kaynak ve sermaye paylaşımı toplumsal kaosu ortaya çıkarmıştır. Kültürel kalıpların, toplumsal normların, ekonomik faaliyetlerin, ahlaki değerlerin, sosyal ve kültürel etkinliklerin köklü değişimleri toplumların bütün birimlerini etkilemiştir. Toplumlar, kendisini yeniden revize etme süreci içerisine girmiştir. Ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, coğrafi ve ekolojik küreselleşme özelliklerine bağlı olarak gelişme dereceleri belirlenmiştir⁷.

İkinci Dünya Savaşı çevre sorunları için ayrıca önemlidir. Gelişen teknolojik silahlar çevre üzerindeki yıkıcı etkilere neden olmuştur. Kimyasal nükleer silahlar, hava bombaları ve füzeler sadece insan hayatını sonlandırmamıştır. Sivil yaşamı ve kent yapısını bozan bir çatışma yaşanmıştır. ABD tarafından Hiroşima'ya atılan bombaların etkisini hala çevre üzerinde etkileri görülmektedir. Toprakta uzun dönem tarımcılık faaliyetleri yapılamamıştır. İnsanlar yerleşim alanlarını kaybetmiş ve şehrin altyapısı yok olmuştur. Oluşumu ve gelişimi uzun süren bir toplumsal düzenin kimyasal ve biyolojik silahlar ile birkaç saniye içerisinde yok oluş insanların ve diğer canlı varlıkların ölümüne neden olmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllar arasında ABD'de "çevre hareketi" hızlı bir şekilde yayılmıştır. Burada en temel olan konu insan sağlığı ve refahı için çevre koşullarının öneminden bahsedilmesidir. Kamuoyunu bilinçlendiren ve geniş

⁴ Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998), 66.

⁵ İpek Okkay, "Küreselleşen Dünyada Kriz Yönetiminin Önemi," Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 6/3 (Mart 2019): 310.

⁶ Emine Kılıçarslan, Küreselleşme Sürecinde Devletlerarası İlişkiler Siyasal İletişim ve Kamu Diplomasisi (İstanbul: Paradigma Akademi, 2019), 17.

⁷ Zygmunt Bauman, Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006), 83.

bir yankı yapan bu hareket hükümetlerin çevre politikaları oluşturulmasında öncülük etmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllarda çevre sorunları küresel boyutu ön plana çıkmıştır. İklim değişikliği, biyoçeşitliliğin azalması ve küresel ısınma gündemdedir. 2000'li yıllarda ise çevre sorunlarının küresel özelliklerinden daha fazla bahsedilmiştir. Ekolojik sorunların toplumsal ve kültürel pratikler ile bir arada değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. 2010 yılı ve sonrasında çevre sorunları sürdürülebilir kalkınma için tehlike oluşturduğu belirtilmiştir. Kültürel ve ekonomik sistemlerin çevre ile uyumlu olmasına özen gösterilmesi vurgulanmıştır. Son olarak yaşadığımız dönem içinde çevre sosyolojisi, doğal ve sosyal bilimleri bir arada olduğu bir bilim olarak ilerlemektedir. Modern toplumların ortak sorunları çevre üzerinde toplanabilmesi mümkündür. Kaynak yönetimi, çevre politikaları ve çevresel adalet başlıkları ön planda tutulmuştur. Sosyal boyutlar ve toplumsal değişimler çevre sorunlarının ortaya çıkmasında etkilidir. 1980'lerden sonra neoliberalizm, dünya genelinde yükselişe geçmiştir. Küreselleşme ile eş zamanlı olan büyüme dünyadaki kutuplaşmayı hızlandırmıştır⁸. Sosyal adalet, neoliberalizm politikalarından etkilenmiştir. Serbest ekonomik piyasa içinde ekonomik büyüme teşvik edilmiştir. Yüksek gelire sahip olan toplumlar deregülasyon sayesinde vergi oranlarını düşürmüştür. Düşük gelirli için sosyal vergi oranları sorun teşkil etmiştir. Neoliberalizmin toplumsal adaletsizlikleri özellikle sağlık, çevre, ekonomi ve eğitim üzerindedir. Sosyal hizmetler özelleştirilmiştir. Günümüz dünyasında küreselleşme, dünya genelinde ekonomi, ticaret, teknoloji ve kültür alanlarında birleşmeyi ifade ederken, çevre sorunları da küresel bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel çağın teknolojik oluşumları toplumsal sistemlerin işleyişini değiştirmiştir. Küreselleşme ile zamanın dinamikleri yapısal bir esneklik kazanmış ve rekabetçi bir ortam gelişmiştir. Global düzeyde sermaye akışı için ekonomik canlılık hedeflenmiştir. Doğal kaynaklar birer sermaye aracı olmuştur. Bu süreçte doğanın kendini yenileme süreci ve üretkenliği yavaşlatılmış hatta durma noktasına gelmiştir. Uluslararası düzeyde üretim stratejileri geliştirilmektedir. Bu süreçte toplumsal yapılara nüfus ederek en iyi şekilde değerlendirmektedir. Toplumsal yapıların bütün sistemleri ile ilişkilidir. Sosyal ve ekonomik varlığını en güçlü şekilde devam ettirmek için doğal kaynaklardan maksimum şekilde yararlanmanın yollarını aramaktadır. Geniş ölçekte mal ve fon hareketleri sağlamaktadır. Küresel bir maharetle toplumlar üzerinde geniş bir yansıma oluşturmayı başarmıştır. Dünya pazarının çeşitliliği için daha çok üretime ve materyalle ihtiyaç duyulmaktadır⁹.

Toplumlar, imajlarını maksimize edecek nesne arayışları içerisindedirler. Batı tipi yaşam tarzını canlı tutmanın yolu küresel etkileşim ve tüketimdir. Entelektüel güç ve politik güç hızlı bir şekilde yayılmıştır. Batı tipi kapitalist model, toplumların yaşam alanlarını ve fiziksel çevre sınırlarını belirlemiştir. Üretim biçimleri değiştikçe, toplumların ve üreticilerin sosyopsikolojik algıları değişmektedir. Marksist yabancılaşma teorisine gönderme yaparak durumu açıklar isek; üretimin bir dışlisi olan insan sosyal hayat şartları dahilinde bir anlam arayışı ve kabul görme gayreti içerisindedir. Özünde tüketen, arzulayan, hevesli, esnek ve yorgun özelliklere sahip toplumsal tablo çizmektedir. Küreselleşmenin bir tüketim kültürü olarak algılanması neticesinde doğal kaynakların nesneleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Artı ve eksi yönleri mekânsal nitelik bakımından değerlendirilmelidir. Genel toplamda toplumların gidişat seyrini değiştiren gelişmelerin çevre ve toplum sağlığı için öncelikleri ön plana çıkarılmalıdır. Teknik araçların çeşitlenmesi, teknolojik ilerlemeler ve bilimsel bilginin referans alınması insanın doğa üzerindeki hegemonyasını arttırmıştır. Çevre ve insan arasındaki güç ilişkileri dengesi sarsılmıştır. Makinalaşma, kapitalist üretim biçimi için kilit bir noktada yer almaktadır. Endüstriden, tarıma ve kimya alanlarında kullanılan makineler

⁸ Esra Uzel, "Küresel Çevresel Yönetişim İyi Yönetim" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 103-104.

⁹ Elif Avaner, "Küreselleşmenin Sonucu Küresel Isınma Dünyayı Yok Etmeden Yeni Bir Ekonomik Sistemi Benimsemek," Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21/3 (Kasım 2019): 843-855.

üretim piyasasını genişletmiştir. İnsan gücüne duyulan ihtiyacı azaltmıştır. İnsan emeği değersizleştirilmiştir.

Küreselleşme ile dünya son yüzyılda hızla değişen bir sürece tanıklık etmektedir. Teknolojik ilerlemeler, iletişim ağlarının genişlemesi ve uluslararası ticaretin artmasıyla birlikte dünyayı entegre bir hale getirdi. Fakat, küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan bir diğer önemli sorun da küresel ısınmadır. Atmosfer içinde sera etkisi yaratan gazların yoğunlaşması ile iklim değişikliği kaçınılmaz olmuştur. Sera etkisi özellikle petrol, doğal gaz ve taş kömürü kullanımı sera gazlarının artmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi sonrasında iklim değişikliği toplumsal yaşantı üzerinde etkili olmuş ve ekosistemin dengesini sarsmıştır. Ekosistem içerisinde meydana gelen değişimler toplumsal yapı üzerinde de etkili olmuştur. Böylelikle toplumsal yaşantı hem sanayileşme süreçlerinden etkilenmiş hem de küresel çevre sorunları ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Kutup bölgelerindeki devasa buzullar erimeye başlaması (Alper ve Himalaya bölgesi, Grönland, vb.), deniz seviyesi yükselmesi, yeraltı sularının çekilmesi küresel iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarıdır. Bunlara ek olarak kıyıları sular altında kalmıştır ve kıyılardaki verimli toprak oranının azalmasına neden olmuştur. Örneğin; Bangladeş, Maldivler ve Hollanda buzulların erimesinden kaynaklı sorunlara daha fazla maruz kalmış yerlerdir. Maldivler, Hindistan'dan toprak almaya başlamıştır. Küresel ısınma Bangladeş'i ciddi etkilemektedir¹⁰.

Kıyı şeridi alçak bir alanda olduğu için daha fazla buzulların erimesi ile göçler kaçınılmaz bir durumdur. Deniz seviyesinin altında olan birçok bölgesi olduğu için kıyı koruma sistemleri üzerinde çalışmıştır. Küresel iklim değişiklikleri üzerinden devam etmek gerekir ise; kasırga kuşağı genişlemiştir. Termik santrallerde, fosil yakıtlarının kullanımı yaygındır. Bacalardan çıkan zararlı partiküller ve gazlar çevre tahribatını hızlandırmaktadır. Küresel toplum ile nükleer atıklar tartışma konusudur. Nükleer atıklar ve radyoaktif atıklar planlı bir şekilde ortadan kaldırılmalıdır. Küreselleşme ile birlikte ülkeler savaş halinde kimyasal ve biyolojik silahları tercih etmeye başlamıştır

Asit yağmurları doğal ve beşerî etkenler ile oluşmaktadır. Sülfür ve azot oksit gibi zararlı kimyasalların yeryüzüne yayılması ile toprakların verimliliği önemli ölçüde düşmüştür. Deniz canlılarının yaşamını tehdit etmektedir. Ayrıca doğa ve sanatı bir araya getiren açık hava müzelerine zarar vermektedir. İklim değişikliği konusunda ele alınması gereken diğer bir başlık kuraklık ve çölleşme sorunudur. Günümüzde iklim aktivistleri küresel ısınma ve su kıtlığı konusunda uyarılar yapmaktadır. Olağanüstü kuraklığın meydana gelebileceğini ve neticede kıtlık ve salgın hastalıklar gibi aciliyeti olan sorunların yaygınlaşacağı konusunda bilgilendirme yapmaktadırlar. Tarımsal üretimin azalması neden olmaktadır. Bu durum ekonomik sirkülasyonun yavaşlatmaktadır. İnsan toplumları böyle bir durumda yaşam için elverişli alanlara göç etmektedirler.

Küresel ısınma, iklim değişikliği olarak da bilinen ve dünyanın karşı karşıya olduğu büyük bir çevresel tehdittir. Küresel ısınma, iklim sistemini etkileyen önemli değişikliklere yol açar. Artan sıcaklık, buzulların erimesi, deniz seviyelerinin yükselmesi, aşırı hava olaylarının sıklığının artması gibi bir dizi etki gözlenir. Bunun sonucunda, ekosistemler değişir, su kaynakları azalır, tarım faaliyetleri olumsuz etkilenir ve biyolojik çeşitlilik azalır. İnsanlar, daha sık ve şiddetli doğal afetlerle karşı karşıya kalırken, ekonomik kaynaklarını yeniden yapılandırmak ve krizlerle başa çıkmak için daha fazla çaba harcamak zorunda kalır.

Küresel çevre sorunları ve küreselleşme arasında sıkı bir ilişki vardır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik etkileşimi artıran bir süreçtir. Bu süreç, küresel ticaretin ve yatırımların artması, teknolojinin yayılması, iletişim ve ulaşımın gelişmesi gibi unsurlarla kendini gösterir. Ancak, küreselleşme aynı zamanda çevresel sorunları derinleştiren ve yaygınlaştıran faktörlerin de içermektedir. Küreselleşme süreci, sosyal yapılar, eşitsizlikler ve politikalar açısından da çevre sorunlarını etkiler. Ekonomik küreselleşme,

¹⁰ Kürşad Korkmaz, "Küresel Isınma ve Tarımsal Uygulamalara Etkisi", Alatarım Dergisi 6/2 (2007): 44.

dünya çapında gelir eşitsizliğini artırabilir ve doğal kaynakların dağılımı konusunda adaletsizliklere neden olabilir. Aynı zamanda, politikaların uluslararası boyutta koordinasyon eksikliği, çevre sorunlarıyla mücadelede etkili çözümlerin bulunmasını zorlaştırabilmektedir¹¹.

Ayrıca modern zamanda sosyal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleşebilmesi için yapay çevreler tesis edilmiştir. Sosyal çevrenin ortaya çıkması için doğal çevrenin varlığına ihtiyaç vardır. Zengin bir çevre toplumsal hayatın verimliliğini desteklemektedir. Bu nedenle toplumların ve bireylerin çevre eğitimi ve kolektif bir bilinç kazanması noktasında doğa ile güçlü bir bağ kurulması önemsenmelidir. Çevre bilinci hassasiyeti içerisinde olmaları için çevre eğitimi alınmalıdır. Uygur toplumun en önemli göstergesi sağlıklı çevredir. Fiziksel ve sosyal donanımı yükseltilmiş uygur toplumlar geleceğe yönelik motivasyonları yüksektir. Bunun yanı sıra sosyal ilişkileri kuvvetli ve çevresine yönelik yapıcı bir tutum sergilemektedirler. Az gelişmiş ülkelerde veya toplumlarda çevre standartları, yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Salgın hastalıkların ortaya çıkması ve yayılması kolaydır. Çevre atıkları ve bu atıkların türüne göre ayrılmaması ciddi bir problem oluşturmaktadır. Hava, su ve toprağın dış etmenlere bağlı olarak kirlenmesi canlıların beslenmesi üzerinde etkili olmuştur. Az sanayileşmiş toplumlarda kimyasal atıkların direkt olarak toprak ile buluşması üretimin haznesini küçültmektedir. Besin değerini azaltma ve çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Fizikojeokimyasal, sosyal ve kültürel etmenler çevre ve toplum sağlığı üzerinde etkilidir. İklim değişikliği, küresel ısınma ve kentleşme çevre sorunlarını derinleştirmiştir¹².

Küreselleşme, dünya çapında ekonomik, sosyal ve kültürel bağlantıların artmasıyla karakterize edilen bir süreçtir. Bu süreç, iletişim teknolojilerinin gelişmesi, uluslararası ticaretin serbestleşmesi, küresel şirketlerin ve finansal kurumların yaygınlaşması gibi faktörlerle hız kazanmıştır. Dünya genelinde üretim, ticaret, sermaye akışları ve insan hareketliliği gibi etkileriyle önemli bir ekonomik ve sosyal dönüşüm getirmiştir. Ancak, bu süreç aynı zamanda çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir.

Küreselleşme, artan tüketim ve üretim faaliyetleriyle enerji kaynaklarının daha fazla kullanılmasına neden olmuştur. Bu da sera gazı emisyonlarının artmasına ve küresel ısınma sorununun derinleşmesine yol açmıştır. Küresel ısınma, dünyanın atmosferindeki sera gazlarının birikmesi sonucu ortalama sıcaklıkların yükselmesi olarak tanımlanır. Fosil yakıtların yanması, endüstriyel faaliyetler, ormansızlaşma ve tarım gibi insan etkinlikleri, sera gazı emisyonlarının ana kaynaklarıdır. Küresel ısınmanın etkileri, iklim değişiklikleri, deniz seviyelerinin yükselmesi, ekosistemlerin bozulması, su kaynaklarının azalması, aşırı hava olayları ve biyolojik çeşitlilik kaybı gibi bir dizi sorunu içermektedir. Küreselleşme, ekonomik büyümeyi ve refahı artırarak iklim değişikliği sorununu daha da derinleştirebilir. Ancak, aynı zamanda küreselleşme, çözümlerin de bir parçası olabilir. Uluslararası iş birliği, teknoloji transferi ve finansman gibi küresel mekanizmalar, iklim değişikliğiyle mücadelede etkili olabilir. Küreselleşme ve küresel ısınma sorunlarına çözüm bulmak için sürdürülebilir kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik ilkeleri önemlidir¹³.

Ayırım gözetmeksizin bütün canlıların eşit bir şekilde gelişimlerden mümkün olduğu derecede faydalanmaya çalışması toplum ve doğa barışı için önemsenmelidir. İnsan eylemlerinin sonucunu hesaba katmalıdır. Benmerkezci yaklaşımlar hem çevreye hem de insana zarar vermektedir. Tüketim alışkanlıkları, kültürel faaliyetler, toplumsal örgütlenme biçimi ve en genelde yaşam stilli birbirine benzer toplumlar oluşturulmuştur. Seri üretimin hız kazanması amacı ile geliştirilen stratejiler toplumsal yapı üzerinden belirlenmiştir. Kültürel motifler, toplumsal istekler ve duygular ortaklaştırılmıştır. Kapitalizm, doğa ve

¹¹ Bauman, Küreselleşme, 83.

¹² Mümtaz Levent Akkol, "Kentleşme ve Çevre Sorunları", Sağlık-Toplum-Bilim IV, ed. Durmuş Ali Arslan (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2019), 63-82.

¹³ Ulrich Beck, Küreselleşme Nedir? çev. Kudret Bülbül (Ankara: Kadim Yayınları, 2006), 222.

insan arasındaki ilişki düzeyini sınırlı tutmuştur. Modern Batı kültürü doğa ve toplumsal yaşantı üzerinde belirleyicidir¹⁴.

Küresel çevrenin yıkıcı etkileri, yerel ve ulusal düzeyde bir arada toplandığında toplumsal yapıya zarar veren tehdit unsurları bir gelecek kaygısı uyandırmaktadır. Çevre konusundaki bilinçsizlik, sorunlu doğa parçalarını arttırmıştır. Aynı zamanda ekonomik gelirin yetersizliği ile yaşam koşullarının daha kötü şartlar altında olduğu geçeköndü evleri yaygınlaşmış kaçınılmaz olarak ise çeşitli sorunları ortaya çıkarmıştır. Çevreye gerekli bakımın yapılmaması ev mimarisinin planlanamaması, kullanılan beton ve tuğlaların depreme dayanıklı olmaması gibi sorunlar çevre sağlığını tehdit etmiştir. Bu sorunlar yalnızca kültürel değerlerin korunamamasından kaynaklı oluşan bir durum değildir. Küresel dünyanın şartları insanları belirli koşullara sürüklemiştir. Burada fiziki koşulların kötüye gidişi ile çevrenin yozlaştırılma sürecine tanıklık edilmektedir. Konut, ulaşım, ekonomik ve kültürel sıkıntılar doğrudan çevreye yönelik zararlar vermektedir. Küreselleşme ülkelerin birbirine yakınlaştırmış aynı zaman da rekabeti de arttırmıştır. Ulusal sınırlar ortadan kalkmıştır. Fakat ideolojik düşünceler çeşitlenmiş ve buna bağlı olarak ayrışmalarda ortaya çıkmıştır. Küresel sürecin dinamikleri, toplumsal iç gelişmelere entegre olarak sürekliliği başarmıştır. Toplumların sahip olduğu bütün imkânı en iyi şekilde değerlendirmiştir. Bireylerin beklentilerine yönelik politik bir strateji oluşturulmuştur. Günümüz koşulları içerisinde üretim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin sunduğu olanaklar kapitalist güçlerin dayattığı ideolojilerin yerleşmesi için birer araç olmuştur. Verimli ve aydınlatıcı tartışmalar için kavramsal ve kuramsal çerçevesinin sağlamaştırılmış bir çevre sosyolojisi disiplinine ihtiyaç duyulmaktadır.

Dünyanın küreselleşme ile bilgi alışverişindeki hız hiçbir dönemde bu kadar hızlı olmamıştır. Mal ve hizmetleri üretme konusunda uzmanlaşma sağlamıştır. İşletmeler için yeni pazarlar, istihdam sağlamıştır. Kapitalist ekonomik sistem, tüketiciler için alternatif ürün sunmaktadır. Olumlu gelişmelerin yanı sıra ekonomik küreselleşmenin en büyük dezavantajlarından birisi işsizlik sorunudur. Daha ucuza ithal edilen ürünler ile rekabet edemeyen işletmeler sermaye kaybetmiştir. Aynı zamanda işçilerin çalışma şartları kötüleştirilmiştir. İşçilere verilen ücret miktarı, toplumsal gelir eşitsizliğinin en belirgin örneğidir. Yetersiz fiziki koşullar, istihdam sorunu ve düşük ücret işçileri birçok açıdan sömürmüştür. Ekonomik küreselleşmenin neden olduğu sorunlar toplum ve çevre ilişkin bakış açısını değiştirmiştir. Ürünlerin üretimi ve nakliyesi çevre sorunlarını pekiştirmektedir. Hava, su ve toprak kirliliğine neden olan olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, hava sorunları içerisinde gürültü kirliliği ve solunum yolu hastalıklarını da peşinden getirmektedir. Ayrıca sanatsal ve mimari yapıların ihtişamını gölgelemektedir. Küreselleşmenin enstrümanları arasında çevrenin değeri metalaştırılmıştır ve çevresel bunalımlar ortaya çıkmıştır. Toplumsal yapılanmayı oluşturan temel asli unsurlar küresel güçlerin odak noktası olmuştur. Yerel sınırların ötesinde enformasyon ve kültür hareketliliği tüketimi hızlandırmaktadır. Dünyanın bir ucunda yaşanan ekonomik, politik ve kültürel değişim insanlığı az veya çok olsa da etkilemektedir. Küresel güçler ticari çıkarları doğrultusunda referans noktası olarak toplumu almıştır. Yeni toplum formülasyonu iktisadi, siyasi, kültürel, bilgi ve iletişim teknolojileri etrafında şekillenmiştir. Finansal genişleme ve teknolojik gelişmelerin hızlanması amaçlanmıştır. Teknolojik ve sosyal devrimler toplumda kültürel etkileşimler sonucunda benimsenmiştir. Küresel kapitalist toplumların imajına uygun bir şekilde tüketim anlayışı karşımıza çıkmaktadır. İktisadi ve politik açılardan genişleyen küresel ekonomi, modern çevresel sorunları ortaya çıkarmıştır.

¹⁴ Muammer Tuna, Türkiye'de Çevrecilik-Türkiye'de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım 2006), 18.

Çevre Sosyolojisi Teorileri

Yeni Ekolojik Paradigma: Doğa ve İnsanın Bütüncül Yaklaşımı

Yeni Ekolojik Paradigma, doğa ve insan arasındaki ilişkileri bütünsel bir şekilde değerlendirmektedir. İnsan ve doğa bir bütün olarak ele alınan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, doğayı sadece kullanıcıların kullandığı bir kaynak olarak kabul etmeyip, doğal göçmenin bir parçasını kabul etmeyi gerektirir¹⁵. Çevre sorunlarının kaynağını insan ve onun eylemleridir. Aynı zamanda doğal sistemlerin etkisinin sonuçlarını da göz önüne alır. Geleneksel ekonomik yaklaşımlara karşı çıkmaktadır. Paradigmanın prensibi; ekosistemler ve doğal dünya, atomun parçaları gibi birbirine bağlı bileşenlerden oluşmaktadır. İnsanın doğa üzerindeki etkileri hem kendisini hem de diğer canlıları etkilemektedir. Bu nedenle insan doğa üzerindeki eylemlerinin sonucunu düşünerek hareket etmelidir. Doğayı ve doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde faydalanmak amaç olmalıdır. Bütün ekosistemin fayda görebileceği şekilde kaynak tüketimi çevre ile barışçıl ilişkiler kurulması için gereklidir. İnsan ve doğa birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken parçalarlardır. İnsanın eylemleri belirli bir nokta üzerinde sınırlı değildir. Geniş bir perspektif ile insan ve doğa arasındaki ilişkiler anlaşılmalıdır. Çevre sorunlarını ortaya çıkaracak eylemler hem topluma hem de ekosistemin işlerliğine zarar vermektedir. Toplum ve çevre üzerindeki yıkıcı sonuçlar etkisini uzun süre devam ettirmektedir. Ekosistemlerin insanlara sağladığı faydalardan tüm canlılar istifade etmelidir. Ekosistem hizmetleri, temiz hava, su ve gıda sağlama, iklim düzenlemesi, doğal kaynakların temini gibi doğal süreçler ile ilişkilidir. Bu hizmetler, toplum refahı ve yaşam döngüsü için devam etmelidir. Doğal kaynaklardan sürdürülebilir bir şekilde korunmalıdır. Çevre sorunlarının çözümünde kolektif çevre dostu eylemler önemli katkılar sunmaktadır¹⁶.

İnsanlar doğal dünyanın bir parçası ve doğal kaynakları sınırsız bir biçimde kullanması kabul edilemez bir durumdur. İnsanlar, doğal sınırlar olduğunu fark ederek, sorumluluklarını yerine getirmelidir. Sürdürülebilirlik ilkesine dayalı davranış sergileme konusunda istekli olunmalıdır. Bunun yanı sıra; ekonomi, sosyal adalet ve sosyokültürel alanlar da çevre sağlığı konusunda uyarmaktadır. İnsanlar ve doğal dünya arasındaki etkileşim, sadece çevreyi korumak için değil, toplumsal refahını da artırmak için de değerlendirilebilmektedir. Çevrenin korunması ve doğal hayatın yaşatılması çağdaş uygarlık seviyesinin göstergesidir. İnsanlar, doğal kaynakları kullanırken, bunların gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını karşılamak üzere korunması gerektiğini unutmamalıdır. Doğal çevrenin insan sağlığı, refahı ve yaşam kalitesi oluşturabilmesi için temel kaynaklara gereksinim vardır. Bu nedenle toplumlarda gerçek manada bir gelişimden bahsedebilmek için çevre politikalarının yerleşmiş olduğundan emin olunması gereklidir. İnsanların bireysel ve toplumsal yaşamları çevre sorunlarından etkilenmektedir. İnsanların doğal dünyanın herhangi bir alanını korunması ve bakması kendi geleceğine yönelik bir yatırımdır. Bu hem kendilerini hem de diğer canlı ve cansız varlıkları koruduğu anlamına gelmektedir.

İnsan İstisnası Paradigması

İnsan İstisnası paradigmanın temel savı; İnsan fiziksel ve doğal çevre karşısında üstün bir konumdadır. İnsanın diğer canlılardan ayrıcalıklı olduğunu ve doğanın insanın hizmetine sunulması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımı ile yeni ekolojik paradigma ile çelişmektedir. Yeni ekolojik paradigma doğa ve insan bütünlüğünü savunmaktadır. Doğanın ve insanın ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğu durumlar vardır. Bu yaklaşıma göre, insan doğanın tamamlayıcı bir parçasıdır. İnsanı temel merkeze alan insan istisnası paradigmanın tam tersi yönünde bir yaklaşım geliştirmiştir. Doğaya karşı bencil tutum modern zamanın mottosu ile meşrulaştırılmıştır. Yaşam standartlarının yükselmesi modern toplumların beklentisi ve amacı olmuştur. Pragmatik ahlakın temelleri ile uyumlu olan bir paradigmadır.

¹⁵ Joseph R. Des. Jardins, Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş, çev. Ruşen Keleş (Ankara: İmge Yayınları, 2006), 291.

¹⁶ Nahide Konak, "Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24/1 (Ağustos 2010): 275.

İnsanın diğer canlılardan ayrıcalıklı bir konumda olması gerektiğine dair hiyerarşik bir yaklaşım geliştirilmiştir. İnsanların diğer canlı türlerinden temel bir şekilde ayrılması gerektiğini savunmuştur. İnsanların doğal dünya üzerindeki mutlak kontrolünü desteklemektedir. İnsan en temelde bulunduğu ekosistemin şartlarına ve sosyal çevrenin yapısından etkilenmektedir. Bu nedenle insan ekolojik zincirin tamamlayıcıdır¹⁷.

İnsanı fiziksel çevreden üstün bir konumda değildir. İnsanı ekolojik oluşumun bir parçası ve tamamlayıcısı olarak kabul etmektedir. İnsan ve doğa arasındaki mükemmel uyumu ortaya çıkaracak eylemler bütün canlı yaşamını onurlandıracaktır. Bu nedenle tabiatın kuralları benimsenmelidir. Küresel dönüşümler insan ve doğa arasındaki gerilimi artırmıştır. İyileştirilmiş yaşam koşulları vaadi ile küreselleşme sürecinin olumsuz yönleri normalleştirilmiştir. Endüstri toplumu süresince risk faktörleri artmıştır. Endüstri toplumunun gelişmesi için insan ve doğa araçsallaştırmış ya da bir nesne konumuna getirilmiştir. Endüstri toplumunda çevre ve insan ilişkilerinin analiz edilmesi çevre sosyoloji tarafından sistemli bir hale getirilmiştir. Endüstri toplumu ile birlikte insan çevrenin bir ürünü olmuştur. Seri üretim, teknolojik gelişmeler ile desteklenmiştir. Doğanın kullanım kapasitesinin üzerinde aşırı kullanımı insan ve çevre arasındaki gerginliği artırmıştır.

Eko Marksist Teori

Eko-Marksist teori, marksizm ile çevre sorunlarını bir araya getirerek incelemektedir. Kapitalist sistemin ekonomik yapılarının ve sınıf ilişkilerinin doğal kaynakları ve çevreyi nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaktadır. Eko-Marksist teorinin temel amacı, ekolojik krizlerin kapitalizmin içsel bir sonucu olduğunu ve çevre sorunlarının sınıf mücadelesi ve ekonomik eşitsizliklerle ilişkili olduğunu göstermektir. Eko-Marksist teorinin temsilcileri arasında Karl Marx'ın doğrudan çalışmaları temel alınırken, daha sonraki düşünürler ve akademisyenler bu temel üzerine inşa edilmiştir. Çevre sorunlarını kapitalizmin iç dinamikleriyle ilişkilendirir. Kapitalizm, sürekli büyüme ve kâr hırsı üzerine kurulu bir ekonomik sistem olduğundan, doğal kaynakları hızla tüketir ve çevresel tahribata yol açmaktadır. Sermaye birikimi ve kâr maksimizasyonu, çevre üzerindeki baskıyı artırırken, ekosistemlerin tahrip olmasına, iklim değişikliğine ve biyolojik çeşitlilik kaybına neden olan olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaktadır¹⁸. Marksist entelektüellerinin söylemleri ile sermaye ve doğa arasında çok yönlü bir ilişki kurulmuştur. Çevreye olan kayıtsızlığın artmasında sermaye etkin bir rol oynamıştır. Sermayenin canlılığı için doğada tam anlamı ile bir kriz yaşamasına göz yumulmuştur. Para yükselen bir aktördür. Bu nedenle doğal kaynakların paraya çevrilmesinde bir sakınca yoktur. Kapitalist sistemin hegemonyası arasında doğa ve insan arasındaki denge sarsılmıştır. Liberal ekonomik piyasanın hırsları ve gücü çevre üzerindeki tahribatı artırmıştır. Ekonomik sömürü ve ekolojik kriz arasında güçlü bir bağ vardır¹⁹.

Çevre sorunlarının, sınıfsal çatışmalar ile iç içe olduğunu savunur. Kapitalizm, zenginlik ve kaynakların adaletsiz dağılımını teşvik ederek çevresel adaletsizlikleri derinleştirir. Sınıf ayrımları, ekonomik gücün ve kaynaklara erişimin eşitsiz dağılımını doğurur ve yoksul toplulukların çevresel risklere daha fazla maruz kalmasına yol açar. Sorunlarının çözümü için ekonomik eşitlik, sosyal adalet ve sınıf mücadelesi üzerinde durur. Sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak için kapitalist sistemin dönüştürülmesi, yeşil işlerin yaratılması, çevresel adaletin sağlanması ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması gerektiğini öne sürer. Doğal kaynakların sınırsız tüketimine dayanan kapitalist sistemin ekolojik tahribata ve adaletsizliğe yol açtığını savunur. Kapitalist üretim koşullarının doğal çevre karşı bir sınırı yoktur. Çevre tahribatının şiddeti endüstriyel üretimin kar ve birikim oranı ile neredeyse eşdeğerdir.

¹⁷ Konak, "Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler", 274.

¹⁸ Güller Şahin, "Ekolojik Modernleşme Teorisi ve Çevre Politikası Çıkarımları," Pearson Journal, 7/21 (Ekim 2022): 239.

¹⁹ Jürgen Habermas, Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti, çev. Medeni Beyaztaş (İstanbul: Bakış Yayınları, 2002), 59-60.

Eko Marksist yaklaşım çevre sorunlarına yönelik çok yönlü bir bakış açısı geliştirmiştir. Bilinen çevre sorunları arasında aşırı nüfus popülasyonu, eksik ve yetersiz çevre planlamaları, tüketim, bilinçsiz teknolojik uygulamalar, biyoçeşitliliğin azalmasına neden olan kimyasallar ve çarpık kentleşme sıralanmaktadır. Kapitalizmin gelişimi nedenleri ve sonuçları itibarıyla çevre sorunları özelinde değerlendirilmelidir. Ekonomik sömürü ve ekolojik sorunlar arasında modern dönemde güçlü bağlantılar kurulmuştur. Endüstrileşmenin bir sonucu olarak toplumdaki güç dengesi bozulmuştur. Emeğin ve doğanın sömürülmesi her zamankinden çok daha fazla olmuştur. Aşırı derece yozlaşmış olan küresel kapitalizm, çevre üzerindeki tehdit unsurlarını arttırmıştır. Sistemleştirilmiş bir şekilde insan ve doğa yaşamı ikincilleştirilmiştir²⁰.

Marksist bir teori ile toplumsal ekolojik buhranı açıklama girişimi ve çabası önemlidir. Karl Marx erken dönem çalışmalarında ekolojik denge için olaylı bir tez geliştirmiştir. Marx'ın öne sürdüğü kavram inorganik beden tanımlamasıdır. Karl Marx'ın ilk dönem çalışmalarında yer alan beden ve doğa çalışmaları inorganik beden olarak açıklanmıştır. Ekolojik marksizm, sömürü ilişkisinin genel eleştirisini yapmıştır. İnsan, doğaya ait bir varlıktır. İnsan bedeni ve organları doğanın devamıdır. İnsanı merkezileştiren bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılabilir, ancak insan, bütünü ile doğal bir varlıktır. İnsanın doğa ile olan ilişkisi inorganik beden üzerinden kavramsallaştırılmıştır²¹. İnsan topluluklarının yaşamlarını sürdürmesi için öncelikle doğal bir çevreye ihtiyacı vardır. İnsan eli ile doğa şekillenir ve dönüştürülür. Her türlü emek etkinliği doğa ile kurulan yeni bir ilişki biçimini ortaya çıkarmaktadır. Tarihsel materyalizmin temel argümanı dahilinde toplum ekolojisinin ve çevresel varoluş ilişkisinin açıklanması gerekmektedir²².

Öte yandan modern ve post modern zamanların insan yaşamını daha önemseydiği/saygı duyduğu ve çeşitli olanakları sunan bir dünya olarak tanımlanmasına karşın seri üretimin ve liberal ekonominin hırslarının kurbanı olan doğa ve insan yaşamı olmuştur. İnsan ve doğa yaşamı için alınan önlemlerin çıkış amacı sürdürülebilir yaşamı hedeflemek olmalıdır. Bu noktada sürdürülebilir yaşamın ne olduğu ve çevre sorunları açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiğine bir parantez açılması gereklidir. Öncelikle modern yaşam ile birlikte daha fazla duymaya başladığımız sürdürülebilirlik kavramı; ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan dengeli bir gelişmeyi yakalamaktır. Sürdürülebilir yaşam, insanların mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarına cevap vermek için doğal kaynakları akıllıca kullanarak çevreyi koruyan bir yaşam stildir. Ekonomik faaliyetlerin doğal kaynakları aşırı bir şekilde tüketmeden ve ekosistemleri tahrip etmeden gerçekleştirilmesi sürdürülebilir yaşamı desteklemektedir. Bunun yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmek, enerji ve su verimliliğini artırmak, atıkları azaltmak ve geri dönüşümü teşvik etmek nihai amaçtır. Sürdürülebilir yaşam, insanların eşitlik, adalet ve refah içinde yaşamasını sosyal adaletin sağlanması, eğitim, sağlık hizmetleri, barınma ve temel ihtiyaçların herkes için erişilebilir olması gibi faktörleri içerir. Sürdürülebilir yaşam, toplumsal eşitlik ve kapsayıcılığı teşvik eder. Çevresel açıdan, sürdürülebilir yaşam, doğal kaynakları korumak, biyolojik çeşitliliği sürdürmek ve ekosistemleri restore etmek için çaba gösterir. Doğal alanların korunması, ormansızlaşmanın önlenmesi, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi, çevre kirliliğinin azaltılması gibi önlemler sürdürülebilir bir çevre sağlamayı amaçlar. Doğal kaynaklar hızlı bir şekilde kirlenmesinin önündeki nedenleri ortadan kaldırılmalıdır. İnsan ve doğal-fiziki çevre ilişkisinin kavranmasına yönelik çağdaş bir yaklaşım olarak ekolojik düşünce sisteminin temel düşünceleri anlaşılmalıdır. Ekolojik felsefenin temel düşüncesi olası bir çarpıtma yapmadan çevre krizlerini kapitalist gelişim içerisinde temellendirmesi gerektirmektedir. Toplumların paylaştığı maddi ortamların sınıfsal ayrımları anlaşılmalıdır.

²⁰ David Pepper, *Ecosocialism* (London: Routledge, 2003), 60-62.

²¹ Yelda Erçandırlı, "Dünya Metabolizmasında Yarık: Covid-19, Ekoloji ve Neoliberalizmin Diyalektik Birlikteliği Üzerine", *Mülkiye Dergisi* 45/4 (2021):1000.

²² Erçandırlı, "Dünya Metabolizmasında Yarık: Covid-19, Ekoloji ve Neoliberalizmin Diyalektik Birlikteliği Üzerine", 998.

Çevresel Adalet

Öncelikle adalet kavramını açıklamak gerekirse; adalet kavramı, birçok farklı disiplinde incelenen ve tartışılan geniş bir konudur. Adalet, genel olarak eşitlik, doğruluk, dürüstlük, hakkaniyet ve adil davranışları ifade eder. İnsanların haklarının korunması, çıkarlarının dengelemesi ve toplumsal düzenin sağlanması için önemlidir. Çevresel adalet (environmental justice) kavramı ABD ilk sırada olmak üzere diğer batılı yoksul kesimlerin yetersiz kaynak ve barınma koşullarını ifade etmek için kullanmış olduğu bir kavramdır. Bu nedenle çevresel adalet ve sosyal adalet bir arada değerlendirilmiştir²³. Hukuksal açıdan, adalet genellikle yasalara uygunluk ve eşit muamele olarak tanımlanmaktadır. Adalet, toplumda kaynakların adil bir şekilde dağıtılması, fırsat eşitliği, toplumsal adalet ve eşitlik gibi kavramlarla da bağlantılıdır. Sosyal bilimlerde adalet, toplumsal yapı ve ilişkilerdeki eşitsizliklerin azaltılması, dezavantajlı grupların korunması ve herkesin temel haklara erişiminin sağlanması gibi hedeflerle ilişkilendirilir²⁴. Toplumda adaletin sağlanması, sosyal dışlanma, ayrımcılık ve eşitsizliklerle mücadele etmek için politikaların ve düzenlemelerin yapılmasını gerektirir. Bu nedenle toplumsal adaletin belirlenmesinde ve tesis edilmesinde önemli bir ölçüttür. Hiçbir canlının yaşam hakkı, diğerinden daha önemli değildir.

Sanayi Devrimi sansasyonel değişimleri yeni toplumsal düzenin başlangıcı olmuştur. Toplumsal hayatın organizasyonu yeniden düzenlenmiştir. Maddi yaşam üzerinde bireylere geniş olanaklar sağlanmıştır. Toplumsal yaşamın iyileştirilmesi amacı ile geleneksel yapılaşma yerine modern bir düzen hedeflenmiştir. Bu süreç içerisinde doğal çevre ve maddi yaşam üzerinde ciddi ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Ekolojik dengeyi sarsacak müdahaleler hız kazanmış ve insan kendi varoluşunu tehdit edecek girişimlerin içerisinde yer almıştır. Toplumsal adaletin neyi gerektirdiği sorusu bir kenara bırakılmıştır.

Çevresel adalet, çevresel konularda eşitlik, hakkaniyet ve doğruluk ilkesine dayalı olarak çevresel kaynakların ve yüklerin adil ve dengeli bir şekilde dağıtılmasını ifade eder. Bu kavram, insanların çevresel risklerden etkilenme, çevresel faydaların adaletli paylaşımı ve herkesin sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkını koruma amacını taşır. Çevresel sorunlar ve kaynakların dağılımı açısından sosyal, ekonomik ve etnik gruplar arasındaki eşitsizlikleri ve haksızlıkları ele alır. Aynı çevresel tehlikelere veya kirliliklere maruz kalan insanlar arasında adaletin sağlanması ve dezavantajlı grupların korunması gerektiğini vurgular. Çevresel adaletin birçok boyutu vardır. Bunlar arasında erişilebilir çevresel kaynaklara erişim hakkı, sağlıklı yaşam koşullarına sahip olma hakkı, çevresel karar alma süreçlerine katılım hakkı ve çevresel risklerin adaletli bir şekilde paylaşılması gibi konular yer alır. Erişilebilir çevresel kaynaklara erişim hakkı, herkesin temiz su, temiz hava, sağlıklı gıda gibi temel çevresel kaynaklara eşit bir şekilde erişebilmesini içerir. Dezavantajlı grupların, kentsel alanlarda çevresel kalitesizliklerden, toksik atık tesislerinin yoğun olduğu bölgelerdeki kirlilikten veya doğal kaynakların sömürülmesi sonucu ortaya çıkan çevresel etkilerden daha fazla etkilenmemesi gerekmektedir. Sağlıklı yaşam koşullarına sahip olma hakkı, herkesin temiz ve güvenli bir çevrede yaşama hakkını içerir²⁵.

1960'lı yıllardan itibaren küreselleşme sürecinin hız kazanması, çevre sorunlarının da küresel boyutlarda artmasına neden oldu. Küreselleşme, dünya çapında ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimleri artıran bir süreçtir. Ancak bu süreç beraberinde çevresel sorunları da getirdi. 1960'lı yıllardan itibaren küreselleşen çevre sorunlarından bazıları: iklim değişikliği, doğal kaynakların aşırı kullanımı, çevre kirliliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve sosyal adaletsizlikler toplumda kıvılcımlar oluşturmaya başlamıştır.

²³ İlke Örcen Güler ve A. Menaf Turan, "Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi", Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi 5, (Haziran 2020): 7-20.

²⁴ Nafiz Tok ve Selim Kılıç, Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi 6/3 (2014): 213-228.

²⁵ Anton Leist ve Selim Kılıç, "Daha İyi Bir Sürdürülebilirlik İçin Çevresel Adalet", Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi 1 (2011): 6.

Küresel sistemlerin öngörüsünde hazırlanan yeni uygulamalar çevre üzerinde belirgin bir hale gelmiştir. Çevre adaletinden mahrum bırakacak şekilde girişimler sosyal devlet anlayışını sorgulamaya kadar gitmiştir. Doğal çevre konusundaki bilinçsizlik, toplumsal adalet arayışını arttırmıştır. Nitekim bugün dünyanın önemli bir sorunu olan ekolojik adaletsizliğin neden olduğu salgın hastalıklar, ekonomik yetersizlikler, konut yerleşim birimleri, gıda ve su problemi toplumsal bir baskı oluşturmaktadır.

Çevre ve toplum yükü artmıştır. Çevrenin ve toplumun yükleri ayrı bir şekilde değerlendirilmelidir. Çevre yükü, çevresel sorunların neden olduğu kirlilik, doğal kaynakların tükenmesi, habitat kaybı, iklim değişikliği gibi olumsuz etkileri ifade eder. Örneğin, endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanan hava ve su kirliliği, insan sağlığını olumsuz etkiler ve toplumun sağlık sorunlarıyla baş etmesini gerektirir. Doğal kaynakların hızla tükenmesi, gelecek nesillerin bu kaynaklardan yoksun kalma riskiyle karşı karşıya kalmalarına yol açar. İklim değişikliği, ekstrem hava olayları, su kaynaklarının azalması ve tarım verimliliğinin düşmesi gibi sorunlarla birlikte insanların yaşam kalitesini ve toplumun ekonomik ve sosyal yapısını etkileyebilir. Toplum yükü ise çevresel sorunların sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan toplum üzerinde yarattığı etkileri ifade eder. Çevresel sorunlar, toplumun ekonomik faaliyetlerini ve iş olanaklarını etkileyebilir. Örneğin, çevresel kısıtlamalar, belirli endüstrilerin faaliyetlerini sınırlayabilir veya dönüşümünü gerektirebilir, bu da istihdamı ve ekonomik büyümeyi etkileyebilir. Aynı zamanda, çevresel sorunlar, toplumun sosyal dokusunu ve kültürel değerlerini etkileyebilir. Örneğin, yerel toplulukların doğal kaynaklara olan erişiminin kısıtlanması veya yerinden edilme, toplumsal eşitsizlikleri ve çatışmaları tetikleyebilir. Nitekim, çevresel sorunların insanlar ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerini tanımlamak ve bu etkilerin sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarını anlaşılır bir hale getirmektedir. Bu kavram, çevre politikalarının ve sürdürülebilirlik çabalarının toplumun ihtiyaçlarını ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini dikkate alması gerektiğini vurgular.

Küresel çevresel adaletsizlik, çevresel kaynakların kullanımı ve çevresel etkilerin dağılımı açısından dünya genelindeki eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Küresel çevresel adaletsizlik sorunu küresel doğal kaynakların kullanımı ve sömürsü, iklim değişikliği ve sağlık üzerindeki negatif etkileri ile açıklanabilmektedir. Ekonomik ve siyasi açıdan güçlü ülkeler, enerji, su, madenler ve tarım alanları üzerinde söz sahibidir. Söz konusu kaynaklardan büyük oranda faydalanmaktadır. Fakat, genellikle kaynakların çıkarılması ve işleme süreci çevreyi olumsuz etkilemekte ve doğal ekosistemlerin tahribatına neden olacak sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Kaynakların kullanımı ve fayda sağlaması konusunda sınırlı yetkilere sahiptir. Bütün bunların yanı sıra çevresel tahribatlardan en fazla etkilenen bölgeler arasında yer almaktadır. Küresel çevresel adaletsizliğin canlı varlıklar üzerindeki etkileri diğer önemli bir sorundur. Canlıların yaşam verimini düşürecek veya yaşam alanını kısıtlayacak üretim faaliyetler çevre hakkında uzaklaştırmaktadır. İnsanların, hayvanların ve bitkilerin olması gereken çevresel standartları bir haktır.

Çevre hakkını biraz daha genişletmek gerekir ise; temiz havaya ve suyun olması aynı zamanda erişilebilir olması, toprağın verimini düşürecek endüstriyel atıklara maruz kalmaması veya minimum seviyede tutulması, yerleşim konutların çevresel planlamalara uygun olması şeklinde sıralanmaktadır. Canlıların mevcut olarak sahip olduğu hakları, kullanmak için herhangi bir yetkiye sahip olması beklenen bir durum değildir. Özellikle gelişmiş ülkelerde belirli refah seviyesine ulaşmış toplumlarda öncelik yerleşim yerlerinin temiz, bakımlı ve fonksiyonel olmasıdır. İnsanların sosyal yaşamlarını sürdürdüğü mekanlardan optimum fayda sağlaması üretkenliği ve birlikteliği arttırmaktadır. Dolayısı ile çevre hakkı ve çevresel adalet her toplum için eşit bir değer olarak kabul edilmelidir. Çevre ve toplum arasındaki ilişki düzeyinin ne olduğunu bilen toplumlar geleceğe yönelik iyimser bir tablo ortaya çıkartabilmektedirler. Çevresini ve doğal ortamların nasıl olması gerektiğini bilen ve yakından tanımasına olanak veren mekanların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Küresel çevresel adaleti ayrıca iklim değişikliği konusunda göz atılmalıdır. İklim değişikliği dünyanın her yerini az veya çok olarak etkilediği bilinmektedir. İklim değişikliği basit bir konu değildir. Doğal yaşamın akışını doğrudan etkileyen ve yön veren olayların

takibinin yapılması son derece önem arz etmektedir. Üretim faaliyetleri, eğitim ve öğretim planlamaları, iş ve gezi seyahatleri, tüketim alışkanlıkları, kültürel ve sosyal aktiviteleri gibi çeşitli alanlarda etkisini göstermeye devam eden olaylardır. İlk çağlarda olduğu gibi yaşamak için en mükemmel alanlar hedef noktasıdır. Bu noktada dengeli yapıyı sarsacak insan eylemlerinin geri dönüşümü yine bizzat insan toplumları üzerinde etkili olduğu açıkça görülmektedir²⁶.

Çevresel adalet başlığı altında ekolojik fırsat eşitliğinin ne olduğu bilinmelidir. Doğal çevre içerisinde yaşayan bütün canlıların hayati bileşenlere sahip olmasıdır. Toplumların ve bireylerin mülk sahibi olması, doğal besin ve maddelere erişimi eşit derecede olması önemsenmelidir. Risk unsurlarını mümkün olduğu sürece sınırlı tutmak gereklidir. Her bir canlının için bir değer taşımış olduğunu kabul etmek adaletin tesis edilmesinin ön koşulludur. Evrensel yaşam hakları dahilinde ekolojik adalet bir haktır. Bulunan coğrafyadan, fiziksel ve toplumsal çevreden eşit derecede yararlanmak oluşabilecek kaotik çatışmaların önüne geçmektedir. Doğa eşsiz ve çeşitli kaynakları ile bütün insanlığın yaşamını onarmaktadır. Doğa, bütün canlıları kucaklamakta ve cömert davranmaktadır. Adalet ilkelerinin uygulanması estetik toplum ve çevre yapısını sürdürülebilir bir hale getirmektedir.

Küresel çevresel eşitliğin olduğu toplumlarda hayat standartları stabil olması ve iyinin altında olmaması için birtakım güvenceler verilmektedir. İlk olarak çevrenin korunması gerektiği bilinci yerleşmiştir. Sonrası için olası çevresel kazaların şiddetinin azaltılması için hazırlıklar yapılmaktadır. Aynı zamanda işsizlik oranını düşük tutmak için istihdam sağlamaktadırlar. Bireylerin yetkinliğine ve ihtisasına uygun şekilde değerlendirilmeleri toplumsal bütünlüğü korumaktadır. Toplumdaki asli kurumların örgütsel yapının fiziki çevre şartlarına uygun olması çevresel bütünlüğün sürekliliğini korumaktadır. Dünya kaynaklarının kullanımı ve dağılımı coğrafi konum, ekonomik koşullar ve kültürel nedenler çevre sorunlarının dağılımında etkili olan faktörlerdir. Küresel, politik, ekonomik ve sosyal değişimi hangi derecede benimsediği önemli bir husustur. Bu nedenle bağlamsal ve sezgisel bir bilgi ile insan ve çevre ilişkisi anlaşılmalıdır. İnsanoğlunun doğal kaynakların sonsuz olduğuna dair yanlış bir algı geliştirmiştir. Günümüzde gelinen nokta itibari ile doğanın bileşenleri aşırı bir şekilde kullanılmaktadır. Hızlı nüfus artışı, plansız kentleşme, bilinçsiz sanayileşme, küreselleşme, kuraklık, deniz kirliliği, ozon tabakasının incilmesi, kimyasal atıklar, biyoçeşitliliğin azalması, küresel ısınma, buzulların erimesi, hava, su ve toprak kirliliği canlı hayatı üzerindeki tehdit unsurlarını arttırmıştır²⁷.

Klasik sosyoloji teorileri içerisinde yer alan toplumsal çatışma paradigmasına yönelik vurgunun olduğu çevresel adaletsizler bahsedilen çatışma için uygun ortamı hazırlamaktadır. İlk olarak kısaca toplumsal çatışma paradigması toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliklerin toplumdaki oluşturduğu çatışma ortamına çekecek şekilde kurgulanmıştır. Toplumların çeşitli gruplar arasındaki güç geneli çatışmaları ve güç dengesizlikleri üzerine odaklanan bir yaklaşımdır. Toplumlar üzerindeki farklılıkların sosyal eşitsizliklerin, güç mücadelelerinin ve toplumsal değişimin kaynağı olduğunu ileri sürmektedir. Toplumun çeşitli gruplarının, temel kaynaklara, statüye ve güce erişimdeki eşitsizlikler nedeniyle rekabet ettiğini ve çatıştığını savunur. Ekonomik ve kültürel güç temelli statüleştirilmesi toplumda görünür veya görünmez sınırlar çizilmiştir. Değişen üretim süreçleri, kaynakların kullanımı, değişen mekân algısına yönelik geliştirilen algı, mesleki ayrışma, tüketilen materyaller ve boş zaman etkinlikleri bireylerin sahip olduğu konumlara göre değişkenlik göstermektedir. Ekonomik kaynakların dağılımı, sosyal statünün belirlenmesi ve siyasi gücün kullanımı gibi unsurlar, toplumun farklı grupları arasında sürekli bir çatışma ve rekabet ortamını geliştirmektedir.

²⁶ Hakan Reyhan ve Aysen Reyhan Satır, "Çevre Sorunlarından Doğan Etik Bir Yaklaşım Olarak Çevre Hakkı Üzerine "Siyasal Ekolojik" Bir Değerlendirme", Akademik Hassasiyetler 7/14 (2020): 406.

²⁷ Akkol, "Kentleşme ve Çevre Sorunları", 73-74.

Özellikle endüstrileşme ile toplum yapısında çıplak gözle görülen değişimler çatışmanın nedenlerini oluşturmaktadır. Modern endüstri toplumu sonucunda popülasyon hızlı bir şekilde artmıştır. İşsizlik, kaynak yetersizliği, çarpık kentleşme, sosyal, ekonomik ve kültürel pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Toplamların potansiyeli küresel sistemi destekleyecek şekilde değiştirilmiştir. Toplumsal çatışmalar çevre üzerinde yaşanmakta ve yayılmaktadır. Bu noktada toplumsal adaletsizliği derinleştirecek uygulamalar sınırlı tutulmalıdır. Ekolojik tahribat ve toplumsal adaletsizlik arasındaki ilişkiyi değerlendirilmiştir. Çeşitli çevresel konularının tarihsel ve toplumsal temelleri tartışılmıştır. Doğal çevrenin toplumsal inşası toplumsal gelişmelere göre değişkenlik göstermektedir. Geç dönem kapitalizm ve küreselleşmenin çevresel etkileri toplumsal adaletsizliği yoğunlaştırmıştır. Etik değerler çerçevesinde canlı ortamlarının değerlendirilmesi gereklidir. Sonuçta toplumlar çevre ile daha uyumlu ilişki kurma eğiliminde olacaktır. Gelişmiş ve az gelişmiş toplumlar arasındaki gerginlik ekonomik nedenler ile sınırlı tutulmalıdır. Çevresel değerler insanlığın ortak hakkıdır.

Derin Ekoloji

Derin ekolojinin temsilcilerinden biri Norveçli filozof ve çevreci olan Arne Næss'dir. Næss, derin ekoloji felsefesini 1970'lerde geliştirmiş ve bu düşünceyi çevre aktivizmiyle birleştirerek çevre hareketine önemli katkılarda bulunmuştur. Derin ekoloji felsefesiyle ilgili temel prensip tüm canlıların ve ekosistemlerin değerini kabul eder ve biyo-merkezci bir perspektifle doğal dünyayı korur²⁸. Ekosistemlerin parçaları olarak insanları ve diğer canlıları ele alır ve tüm canlıların birbirine bağlı olduğunu vurgular. Tüm canlıların ve ekosistemlerin birbirine bağlı olduğunu savunur. Bu perspektife göre, doğal dünya ve insan toplumu ayrılamaz bir şekilde ilişkilidir. Sığ ekoloji ise genellikle doğayı parçalarına ayırarak incelemeyi tercih eder ve doğayı insan toplumundan ayrı bir varlık olarak ele alır. Bu anlayış ekolojik bütünlüğün öneminden bahsederek, doğal kaynakların kullanımı konusunda uyarılar yapmaktadır. Doğal kaynakların sınırsız olduğunu düşünerek faaliyetler gerçekleştirmek yanlıştır. Derin ekoloji, çevresel sorunların temelinde insan toplumlarının doğaya olan tutumunu sorgulamaktadır. Çevre sosyolojisinin genel anlamda toplumsal yapı, ekonomi, politika, kültür ve eşitsizliklerle açıkladığı sorunları bütüncül bir değerlendirme ile analiz etmektedir. Derin ekoloji felsefesi, çevre sorunlarına yönelik temel bir anlayış sağlar ve insanların doğal çevreyle daha sürdürülebilir bir şekilde etkileşime geçmesinin yollarını aramaktadır²⁹.

Arne Naess 1973 yılında sığ ve derin ekolojiden bahsetmiş ve bir ayırım yapmıştır. Naess, derin ekolojiyi doğal dünya ile duygusal ve sezgisel bir bağ kurmak için kullanmıştır. Doğal çevreye saygı duymak, onunla empati kurmak ve korumak için içsel bir motivasyonu içermektedir. Derin ekoloji; Ekosentrik (çevre-merkezilik) bakış açısı ile insanı, doğa ile eşdeğer olarak görmektedir. İnsan, doğadan daha imtiyazlı olması gereken bir konumda değildir. İnsan, doğanın bütünlleştiricisi olan bir parçadır. İnsanı merkeze alan anlayışları kabul etmemektedir. Kapitalizm anlayışının yerleşmiş olduğu toplumlarda ekolojik krizlerin ciddiyeti göz önünde bulundurulduğunda insanın, doğanın üstünde olduğunu söylemek doğru değildir. Doğanın içkin değerinin anlaşılması gereklidir. Derin ekoloji, doğanın dışarıdan herhangi bir değer atfedilmeden önce zaten başlı başına değerli olduğunu belirtmektedir. Doğanın insan ile bütünlşik bir halde olduğunu ve ayrı düşünülmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bütün canlılar ekosistemlerde eşit imkanlara sahip olmalıdır. Eşit bir şekilde kaynak dağılımı olmalıdır. Ekosistemin dengesi bütün canlılar için aynı derecede önemlidir. Doğal çeşitliliğin devam etmesi için elverişli temiz alanlar olmalıdır. Bu nedenle ekolojik bilincin yerleşmiş olması beklenilendir. Sığ ekoloji; İnsan ve doğa ayırımına yönelik eleştirisi antroposentrik bir anlayış içerisindedir. İnsan, doğanın üstünde bir güç olduğunu

²⁸ Sanem Yardımcı, "İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 35.

²⁹ Şenay Eray Sarıtaş, "Yeni-Paradigma Tartışmaları Ekseninde Derin Ekoloji", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi 29/3, (Temmuz 2020): 99-115.

savunmaktadır. Sığ ekolojinin insan merkezilik bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Daha ayrıntılı bir şekilde doğanın ve doğal kaynakların insanlığın menfaati için kullanılmasında bir sakınca olmadığını hatta bir araç olduğunun altını çizmektedir. Doğadan uzak bir tutum ile insanı yaşamını birincileştirmektedir. İnsanlığın arzuları ve ihtiyaçları öncelikli sırada olmalıdır. Doğanın sahip olduğu değeri önemsemeyen ve insan ile karşılıklı bağlarını önemsemeyen bir yaklaşım içerisinde. Bu yaklaşım sürdürülebilirlik ilkesinin tersidir³⁰.

İnsanların ve diğer canlıların yaşamlarını iyi koşullarda sürdürmeleri başlı başına bir değer taşımaktadır. Ekolojik bir felsefi bir yaklaşımla bütün canlıların bir değeri olduğunu vurgulamıştır. Bireyler ve toplumlar doğaya karşı sağduyulu olmalıdır. Doğanın toplumlara sağladığı faydanın ötesinde bir değeri vardır. Bu içkin bir değerdir. Hiçbir hayvan türünün, çiçek türünün ya da ormanların değeri bireyler tarafından verilmez. İnsanı evrenin merkezine alan yaklaşımların karşısında durmaktadır. Yaşam biçimlerindeki düzen bozulmamalıdır. Fiziksel ve sosyal ihtiyaçların karşılanması için çevre araçsallaştırılmıştır. Derin ekoloji kullanım değerinden bağımsız bir şekilde doğaya ve diğer canlılara ilişkin bir değer atfetmektedir³¹.

Risk Toplumu Kuramı

Alman sosyolog Ulrich Beck, 1986'da "Risk Society: Towards a New Modernity" (Risk Toplumu: Yeni Bir Moderniteye Doğru) adlı eseri, modern toplumların karşılaştığı risklerin kullanılması ve bu risklerin yönetimi konusunda ortaya çıkan yeni sorunlar üzerinde durmuştur³². Beck'e göre, modern toplumlar giderek daha karmaşık hale gelmiş ve endüstriyel kullanımlar, teknolojik ilerlemeler ve küresel ısınma ekolojik yıkımların önünü açmıştır. İnsanlar, günlük yaşamlarında karşılaştıkları risklerden hoşlanmaz. Beck'e göre, risk toplumu kavramıyla birlikte modern toplumlar, risklerin yönetimi konusunda daha fazla endişe duymaktadır³³. Örneğin, risklerin kaynağı belirsizleştiği için risklerin yönetimi konusunda kararların alınması daha zor hale gelmiştir. Ayrıca, risklerin toplumsal eşitsizliklerini artırabileceği ve farklı gruplar çatışmalar ortaya çıkabilmektedir. Beck'in risk toplumu konsepti, modern toplumların karşılaştığı risklerin nasıl yönetilebileceği hususunda bir tartışma başlatmıştır. Bu kavram, bakım sorunları, sağlık riskleri, nükleer enerji kullanımı, genetiği bozma organizmalar gibi birçok alanda geçerli ve günümüzde hala etkili bir kavram olarak kullanılmaktadır³⁴.

Modern toplumlar, risk unsurlarını çevre sorunları ile değerlendirmelidir. Çevresel sorunlar, sağlık riskleri, iklim değişikliği ve doğal afetler gibi birçok faktörler toplumsal yaşamı tehdit etmektedir. Risk toplumu kuramı, modern toplumların karşılaştığı risklerin ve bu risklerin yönetimi konusunda ortaya çıkan yeni sorunlar üzerine odaklanmaktadır. Beck'e göre, modern toplumlar giderek daha karmaşık hale gelmiş ve endüstriyel kullanımlar, teknolojik ilerlemeler ve sorunlar gibi unsurlarla birlikte riskler artmaktadır. Özellikle çevre sistemleri, risk topluluğu kuramı açısından önemli bir sorundur. İklim değişikliği, hava kirliliği ve doğal kaynakların tükenmesi gibi sorunların, modern toplumların karşılaştığı risklerdir. Bu riskler, insan sağlığına ve doğal yaşam alanlarına zarar verebilir. Kuram, risklerin kaynağının belirsizleştiği için, bunları dağıtmaya ve risklerin yönetimi konusunda kararların alınmasının zorlaşmasına neden olabilir. Ancak, bu durumda ortaya çıkan sorunlar çözülemez. Risk toplumu kuramı, risklerin yönetimi konusunda bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, farklı hükümlerin (hükümetler,

³⁰ Engin Arıkan, "Çevreci Düşünce ve Çevre Hukuku İçin Radikal Bir İlke: Arne Naess'in Derin Ekoloji Yaklaşımı", Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2/1 (Mayıs 2020): 193-194.

³¹ Çiğdem Tuğaç, "İklim Değişikliğiyle İlgili Birleşmiş Milletler Belgelerinin Derin Ekoloji Bağlamında Değerlendirilmesi", Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22/2 (Aralık 2018): 330-331.

³² Ali Esgin, "İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi: Ulrich Beck ve Anthony Giddens Kaynaklı Risk Toplumu Tartışmaları", Gaziantep University Journal Of Social Sciences 12/3 (Bahar 2013): 685-686 .

³³ Aysu Çuhacı, "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı", İstanbul University Journal of Sociology 3/14. (2012): 132.

³⁴ Suat Soydemir, Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 3/2 (2011): 179.

sivil toplum tarafından önerilen, masraflar vb.) işe alınmasını gerektirir ve karar alınması süresinin farklı görüşlerin alınmasını sağlar. 1970'lerden sonra ekolojik sorunların daha fazla gündemi gelmesi ile insan ve doğa arasındaki ilişkinin farklı boyutları ortaya çıkarılmıştır. Endüstri toplumunun gelişimi çevre sorunlarının kapsamını genişletmiştir. Endüstriyel üretimin neden olduğu kimyasallarla çevrenin kirletilmesi, küresel ısınma ile birlikte yangınların artması, su kaynaklarının azalması, hava kirliliği ve radyasyon gibi dünyayı etkileyen çevre sorunları ile ilgilenilmiştir³⁵.

Tartışma Bölümü

İnsan ve doğa ilişkisi, tarih boyunca değişim göstermiş ve insan toplumlarının gelişimiyle birlikte farklılıklar ortaya çıkmıştır. Zaman içinde gelişmiş ve kültürel, sosyal ve ekonomik faktörlere bağlı olarak toplumsal yapı inşa edilmiştir. İlkel toplumda insan, doğayı bir yaşam ve geçim kaynağı olarak doğayla yakın ve saygılı bir ilişkiler kurmuştur. İnsanlar, yiyecek, barınak, enerji ve diğer kaynaklar için doğayı kullanmışlardır. Başlangıçta, bu ilişki süresi daha uzundu ve insanlar doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanıyorlardı. Ancak sanayileşme ve modernleşmenin yükselişe geçmesiyle birlikte bu ilişki daha sömürücü ve yıkıcı olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında çevresel bunalımların artmasına bağlı olarak insan ve çevre arasındaki ilişki bozulmuştur. Bu dezenformasyonun yaşandığı ve ilişki bağlarındaki gevşeklikler veya kopukluklar bugün gelinen noktada çevresel krizlerin temelini oluşturmaktadır. Sanayi sonrası toplumlarda yeni toplumsal düzene adapte olma sorunları ve ekonomik buhranın en net şekilde görüldüğü alanlar olarak çevre sancılı bir süreç içerisine girmiştir. Endüstrileşme sonrasında ortaya çıkan toplumların tamamı ile kentli olma özelliğini kazanmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Kentleşme süreci içerisinde çarpık kentleşme ve gecekondu sorunu başta olmak üzere diğer sosyoekonomik problemlerin çevre üzerinde oluşturduğu tahribat şiddetini arttırmaya devam ettirmektedir³⁶. İnsanların doğal döngülere müdahale etmesi, tüm ülkeleri etkilemektedir. Küresel ısınma, orman tahribi, yangınlar, ozon tabakasının incilmesi, asit yağmurları, buzulların erimesi, erozyon ve çölleşme, çarpık kentleşme, bitki ve hayvan türlerinin azalması çevre sorunlarını oluşturmaktadır³⁷.

Ayrıca endüstri üretim modelleri maliyeti düşük ve kar oranı yüksek olacak şekilde faaliyetlerini sürdürdüğü için insanın çevre üzerindeki etkileri genişlemiştir. Teknolojik imkanlar, bilimsel verimler ve teknik araçlar insanın doğa üzerindeki gücünü arttırmasını sağlamıştır. Aynı anda binlerce ürünün üretimi için kullanılan makinalar, denizaltı yaşamına müdahale eden teknolojiler, devasa fabrikalar, hava araçları, ticaret için kullanılan gemiler ve tarım araçları doğanın kullanım kapasitesinin üzerine çıkılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda insan ve doğa arasındaki mesafeyi arttırmıştır. Bu noktada mesafeye neden olan durumları veya sonuçları değerlendirmek sosyolojik tespitlere ulaştırmaya kolaylaştırmaktadır. Çevrenin insan üzerindeki etkisi; nüfusun dağılım oranı, tarım işlerinin değişimi, hayvancılığın azalması, ulaşımı genişletmesi, turizm faaliyetlerinin yayılımı, insanların karakter yapıları, ortalama yaşam süresi ve kalitesi olarak açılabilir. İnsanın çevre üzerindeki etkisi; küresel ısınma ve neticesinde iklim değişikliği, ormansızlaştırma, çölleşme, üretim araçlarına ve koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan endüstriyel atıkların oluşturduğu çevresel kirlilikler, hava, su ve toprak kirliliği, radyoaktif kirlilik ve gürültü kirliliği yaygın olarak tartışılmaktadır. Evsel (basit) atıklar, tıbbi atıklar (bulaşıcı atıklar ve ilaçlar), endüstriyel atıklar (makine ve metal çöpler, kimyasal tehlikeli atıklar ve plastikler... vb.) ekosistem dengesini sarsan sorunlar olarak yer almaktadır³⁸.

³⁵ Havva Nur Keleş, "Sosyal Bir Sorun Olarak Çevre Sorunu: Alman Yeşiller Hareketi", *Olgu Sosyoloji Dergisi* 1/1 (Haziran 2022): 29.

³⁶ Fikret Birdişli, "Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi", *Akademik İncelemeler Dergisi* 9/1 (Temmuz 2014): 28.

³⁷ Mehmet Emin Birpınar, "Küresel Sorun: İklim Değişikliği Gelişimi, Uluslararası Müzakereler ve Türkiye" *Çevre Şehir ve İklim Dergisi* 1/1 (Şubat 2022): 20-36.

³⁸ Murat Berk Evren, "İnsan ve Çevre Etkileşiminde Küresel İklim Değişikliğine Adaptasyon", *Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi* 1/1, (Temmuz 2022): 35-37.

Bütün bunların sonunda değişim sürekliliği olduğu ve olacağı bilinen bir gerçektir. İnsanın, doğa üzerindeki sınırlı eylemleri yerini güçlü teknolojik bir silah gibi kullanılan araçlara bırakmıştır. Kaynak üretimi ve tüketimi konusunda dengesizlik enerji kıtlığı ile sonuçlanacak sonuçları ortaya çıkarmıştır. Ancak değişimin götürmüş olduğu toplumsal sonuçların ortak bir paydada bütün canlılar için toplanması doğru olmalıdır. İlerleyen süreçler için gelişmesi muhtemel teknolojik araçların doğa üzerindeki sonuçları düşünülerek hareket edilmelidir. Tek yönlü değişimin olumsuz sonuçları hem insanlığı hem ekosistemin dengesini bozduğu unutulmaması gereken bir koşuldur.

Küresel bir toplumda fırsat eşitliği teşvik edilmemektedir. Mal ve ürünlerde olduğu gibi temiz çevre koşullarına sahip olmak için belli bir gücünüz veya sermayeniz olması gereklidir. Küresel tüketimin neden olduğu çevre kirliliği konusunda bir duyarlılık söz konusu değildir. Kapitalist sistem için çevre kirliliklerini önlemek gereksiz bir maliyettir. Bu nedenle kirliliği önleyecek girişimleri uygulamaktan açınmaktadır. Üretimde ek maliyet harcamak yerine, az gelişmiş sermaye ihtiyacı fazla olan toplumlarda üretim yapmaktadırlar. Sonuç olarak kirlilikten en fazla zarar gören kesim az gelişmiş toplumlardır. Gelişmiş toplumlar için zenginleştirilmiş imkanlar sunulurken, daha az gelişmekte olan toplumlar için sınırlı imkanlar söz konusudur³⁹. Teorik söylemlerin dışında fiziksel uygulamada küçük ölçekli yatırımcıların desteklenmesi, fiziksel çevre şartlarının yükseltilmesi ve doğal çevre hakkının gözetilmesi gereklidir. Küresel toplum yapısının, öngörülemeyen paradoksları karşısında insan, uyanık ve akıllı olmalıdır.

Endüstriyalizm ve onun araçsal akla dayalı saptamaları çevre ilişkileri güç dengesini değiştirmiştir. Ülkelerin doğal kaynak talebi devasa oranlardadır. Bu durumu sadece nüfus artışı ile açıklanacak bir durum değildir. Yenilebilir ve yenilenemez enerji kaynaklarının uzun süre dengesiz kullanımı bir açıklık oluşturmaktadır. Küreselleşme, dünya ticaretinin gelişmesi ve toplumsal refahın artması için gerekli olan yenilikleri sunmuştur. Bunun yanı sıra gezegeni tehdit eden sorunlar dizisini ortaya çıkarmıştır. Bir yandan üretimin devamlılığını sürdürürken, diğer yandan doğal yaşam alanları üzerinde riskler oluşmaktadır. İstikrarlı büyüme isteği mal ve hizmetleri sınır ötesine taşımıştır. İşsizlik, çevresel ve kültürel yoksunluk, insan hakları ve sosyal adalet gibi konular tartışma gündeminde sıklıkla yer almaktadır. Serbest ticaret politikaları, yerel sanayileri veya işletmeleri durma noktasına getirmiştir. Üretim ve tüketimin tamamının küresel ekonomiye entegre olması için mücadele edilmiştir. Bu noktada, uluslararası şirketler ve yabancı sermaye yatırımları ekonomik faaliyetler için aktif bir şekilde rol oynamaktadır.

Endüstriyel gelişim doğaya verdiği yıkım sunucunda öngörülemeyen sorunlar ortaya çıkarmasına neden olmuştur⁴⁰. Bu sorunlar büyümeye eğilimlidir. Sorunları biraz daha detaylandırmak gerekir ise; doğal olayların neden olduğu çevre felaketlerinin ya da endüstriyel üretimin neden olduğu küresel ısınma sorunlarının gelecekte hangi ne tür sorunları ortaya çıkarabileceği kesin değildir. Son yıllarda diğer bir tartışma konusu genetik ve nano teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler üretim, çevre, enerji, tarım ve ilaç gibi çeşitli alanları etki etmektedir. Esas olan zaman ve mekânsal gelişmeler, insan yaşamını iyileştirmek olmalıdır. Çevresel koşullar, gündelik yaşama dair kesitler sunmakla beraber yaşam tarzımızdaki farklılıkları anlamamızı sağlamaktadır. Diğer insanlarla olan iletişimimizi ve bağlantı kurmamızı, öğrenme, çalışma, boş vakit geçirme alışkanlıklarımızı değiştirmiştir.

Çevre sorunlarının bir bütün olarak algılanması gerektiği, yalnızca ekonomik, biyolojik ve jeolojik açılardan değerlendirilmemesi gerektiği 1970'lerde anlaşılmıştır. 1970'lerde yaşanan toplumsal dönüşümler neticesinde çevreye yönelik bakış açısı değişmiştir. Çevrenin toplumsal bir sorun olarak tartışılmaya başlanması ve toplumsal yapı içerisinde nerede durduğu araştırma konusu olmuştur. Toplumda yaşanan sosyoekonomik ve kültürel değişimlerin çevre üzerindeki etkilerini anlamak için çevre sosyolojisi, bu sorunların temel nedenlerini anlamaya ve etkilerini azaltmaya yardımcı olabilecek çözümleri

³⁹ George Ritzer, Küresel Dünya, çev. Melih Pekdemir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 499.

⁴⁰ Anthony Giddens, Elimizden Kaçıp Giden Dünya (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), 55.

belirlemeye çalışmıştır. Yeryüzünde gittikçe etkisini arttıran çevre sorunlar, çevresel ilişkilerin değişmesi gerektiğini göstermektedir.

Bilim insanları genel olarak neredeyse her platformda (medya organları, akademik yayınlar ve kongreler vb.) çevreye yönelik vurgusunu arttırmakta ve tehlikenin boyutlarını ortaya koymak için çalışmalar yapmaktadır. Bilhassa küresel ısınma ve akabinde yaşanan çevresel sorunların çözümü için bilimsel dalların işbirliği içerisinde olması gerektiği konusunda uyarılmaktadır. İklim değişikliği, küresel ısınma, çevresel kirlilik, ormansızlaşma, biyolojik çeşitliliğin kaybı ve doğal kaynakların sömürülmesi çevresel sorunların ortaya çıkmasının en önemli nedenleri arasındadır. Bu sorunlara ek olarak sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan kentleşme süreci yeni çevre sorunlarını ortaya çıkarmıştır. İnsan ve toplum ilişkilerini her yönü ile analiz eden sosyoloji disiplinin bir alt disiplini olarak çevre sosyolojinin insan, çevre ve doğa temelli kurduğu ilişkilerin tahlil edilmesi bu anlamda önemlidir. Çevre sosyolojisi, insan ve doğal çevre arasındaki ilişkiye sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler üzerinden odaklanarak çevreye karşın tutumların nasıl şekillendirdiğini ve çevresel sorunlarına ilişkin eylemlerimizi nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle çevre, insan ve sosyoloji üçlüsü arasındaki kısıtlı ilişkinin dışında yeni teorik açıklamalara ihtiyaç vardır. Yaşamın öznesi olan bütün varlıklar, biyofiziksel dünya üzerinde etkilidir⁴¹. Çevre sosyolojisi bu kapsamda toplumsal yapı ve örgütleniş biçiminin çevre üzerindeki karşılıklı etkisini araştırmaktadır.

Sonuç

Varoluşu itibari ile sosyal bir varlık olan insan, diğer canlıların varlığına ve sağlıklı bir çevreye ihtiyacı vardır. İnsan, toplumsal değişimin aktörüdür. Toplumsal gidişatı belirleyen ve yön veren bir konumdadır. Bu noktada bireysel eylemler yalnızca toplumsal çevreyi değil, bizzat insanı da etkilemektedir. Doğa, toplumlar için daima felsefi bir merak uyandırmıştır. İlk insanların ateşi keşfetme sürecinden günümüze denk insan doğayı keşfetme süreçlerine tanıklık edilmektedir. “İnsan var olduğu sürece doğa tarihi ile insanlık tarihi karşılıklı olarak birbirlerini koşullandıracaktır.” Karl Marx’ın bu ifadelerinden hareketle tarihsel süreçte toplumsal hayatı kurgulayan mevcut koşullar çerçevesinde insanın etken ve edilgen yönlerini ön plana çıkarmaktadır. İlk tarihsel dönemlerde doğaya yönelik büyük bir tutku ve anlama gayreti söz konusu iken, günümüzde geline nokta yerini ona efendisi gibi davranan düşünce sistemlerine bırakmıştır. Ana hatları ile izah edilen küresel toplumsal dönüşümler, bireysel ve toplumsal uygulamalar neticesinde çevre algısını değiştirmiştir. Toplumun yapısına uygun metotlar geliştirmek yeni dünya düzeni için önem arz etmektedir.

Büyük kozmos içinde insanın en fazla yaralandığı yer doğal alanlar\doğal çevredir. Dışsal gerçeklikleri en yakından görebildiği yerdir. Doğal alanlar, yaşam adı verilen sınıflandırmanın olmazsa olmaz en temel bileşenleri bünyesinde barındırmaktadır. Canlı yaşamı için gerekli olan ihtiyaçlar doğa tarafından karşılanmaktadır. Ekoloji kavramını anlamak ve ona saygı duymak doğal gelişim evrelerine saygı göstermek ile başlamaktadır. Her canlının ve canlı ortamların bir doğal işleyişi vardır. Bütün canlılar kendilerine ait doğal yaşam alanları içerisinde yaşamlarını sürdürmelidir. Yakın ve uzak çevreler ile sistemli bir ilişkinin kurulmasına izin verilmesi gerekmektedir. Doğal çevrenin anlaşılması için ayrıca önemli bir durumdur. Bilimsel ekolojinin gelişmesi için uygun şartlar hazırlanmalıdır. Maddi zenginlik arzusu, doğal ekolojik işleyişin önündeki en büyük engeldir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde insanlığın karşılaşmış olduğu çevre felaketleri ve küresel ısınma sorunu durumun hassasiyetini ortaya koymaktadır. Dünyada hızla artan nüfus artışı, petrol ve doğalgaz gibi sınırlı kaynakların aşırı kullanımı, besin ürünlerinde kimyasal maddelerin kullanılması ve bazı canlı türlerinin yok olması toplumsal bir kaygı

⁴¹ Galip Akın, “Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 46/2 (Ocak 2006): 40-41.

oluşturması gereken konulardır. Doğal denge içerisinde, doğru olan hayatın kaynağı bulunmaktadır. Sağlıklı ekosistemler, dünyanın biyolojik sistemlerini yenilenmesi için temel bileşenleri sunmaktadır.

Adrenali yüksek olan çevresel olaylar geleceğe yönelik karamsarlığı arttırmıştır. Hali hazırda var olan çevre sorunlarının üstüne doğal afetlerin eklenmesi için içinden çıkılması ciddi anlamda zorlaşmıştır. Bu nedenle geçmişteki eylemlerin önemli olduğu gibi şu anda ve gelecekteki çevreye yönelik tutumun ne derecede önemli olduğunun belirtilmesine gerek yoktur. Doğa, toplumsal ihtiyaçları karşılayamayacak bir hale getirilmiştir. İnsan eylemlerinin etkili ve geri dönüşü olmayacak sonuçları neden olan uygulamaların iklim yasaları ile önüne geçilmesi gerekmektedir. Uluslararası ticaret anlaşmalarında karbon vergi oranlarından taviz verilmeden bir ekonomik hareketlilik sağlanmalıdır. Enerji tüketimine duyulan ihtiyaç dünya çapında işbirliğini zorunlu hale getirmiştir. Örneğin, 2015 yılında Paris İklim Anlaşması uluslararası çevre sorunlarını azaltmak için imzalanmıştır. Alternatif enerji kaynaklarını kullanmak ve geri dönüşüm sistemlerini geliştirmek çevre dostu yaşam tarzı için dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Küresel ekonominin ve kültürün yükselişi, toplumsal standardizasyonu sağlamıştır. Toplumların tek tipleştirilmesi, birbirine yaklaştırılması ve benzemesi amaçlanmıştır. Tek dünya pazarı kurmak, kapitalist yayılmak ve ülkelerin birbiri ile ilişki düzeyini belirlemek önemli bir hale gelmiştir. Küresel çevre sorunları, dünyanın ortak sorunu haline gelmiştir. İklim değişikliği, küresel ısınma, doğal kaynakların tükenmesi, su ve hava kirliliği gibi sorunlar, insanlığa karşı karşıya olduğu en büyük tehditlerden biri haline geldi. Sorunların çözümü için, yalnızca teknolojik ve ekonomik çözümler yeterli değildir. Sosyolojik bir yaklaşım, çevre zorluklarının nedenlerini ve sonuçlarını incelerken, insanların çevreleriyle olan etkileşimlerindeki sosyal yerleşik ilişkileri de değerlendirmektedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları ile uluslararası devletlerin gündemindedir. Çevre sorunlarının önüne geçilmesi ve çözülmesi için işbirliği çerçevesinde faaliyet gösterilmesi önemsenmelidir. Küresel düzeyde ani ve hızlı değişimler toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Ekonomik çeşitliliği sağlamak için doğal kaynaklar bilinçsiz bir şekilde kullanılmıştır. Rekabet halindeki otoriteler, çevre üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Sonuç olarak çevre adaletinden ve haklarından yoksun olan toplumları ortaya çıkarmıştır. İktisadi krizler, hayatın büyük bir bölümüne etki etmektedir. Küresel işbirlikçi hareketleri toplumsal yapılanmanın yeniden tanımlanması gerekliliğini getirmiştir. Toplumların çevresel krizlerle karşı karşıya kaldığı süreçlerde ülkeler arası eşitsizler net bir şekilde görülmektedir.

Geleceğimiz hakkında öngörüle bulunmak için yalnızca siyasi, ekonomik ve kültürel özellikler değerlendirilmemelidir. Çevrenin gücü ve doğal unsurları ilk sırada olmak üzere diğer sosyal değişkenler bir arada incelenmelidir. Doğanın insanlığa ilham veren kaynakları, bilimsel çalışmalar için de geçerlidir. Doğa bilimlerindeki ilerlemelerden esinlenerek, toplumsal gerçeklikler açıklanmalıdır. Çevre ve toplum arasında organizasyonel bir yapı kurulmalıdır. Toplumsal yaşama ilişkin genel geçer kurallar ortaya koyarken doğa bilimleri ve doğa kanunları hesaba katılmalıdır. Bu noktada çevre sosyolojinin tarihsel gelişimini ve teorilerini bilmek önemsenmelidir. Pozitif bilimler ile nesnel dünyanın toplumsal değişkenlerini açığa çıkarmak mümkündür. Çevre sosyolojisinin diğer doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji) ile iş birliği içinde olması rasyonel ve güvenilir veriler elde etmemizi sağlayacaktır. Çevre refahının sağlanabilmesi için çevre hakkının insancıl bir şekilde gözetilmesi gerekmektedir. Sosyal devlet anlayışına sahip olan ülkelerin bütünleştirici çevre ve toplum prensipleri geliştirmesi gerekmektedir. Çevre kaynaklarını koruyarak ve iyileştirerek toplumsal bir yaşamın mümkün olduğu gösterilmelidir. Çevrenin dengesini korumak ve ortak bir yaşam alanı oluşturmak için çaba gösterilmelidir.

Günümüzde yaşanan çevre felaketlerini klasik iklim bilgileri ile açıklamak yetersizdir. Bir evrendeki düzen sistemi, bütün canlı ve cansız ortamlar için geçerlidir. Tüm dünya devletlerinin bu konuda farkındalık oluşturması bireysel ve toplumsal düzeyde güven ortamının oluşmasının ilk basamağıdır.

Toplumların buldukları çevreye yönelik aidiyet duygusunun gelişmesi için güven ortamının tesis edilmesi için bir zorunludur. Önceliğimiz çevrenin bir araç değil, amaç olduğunun anlaşılmasını sağlamak olmalıdır. İnsana diğer canlı hayatlarına verilen değer, ekonomik temelli olmamalıdır. Her canlı türünün ve doğal ortamların insanlara fayda sağlamadan önce taşımış olduğu içkin bir değeri vardır. İnsan, yaşam döngüsü içerisinde kendisine ve çevresine en iyi gelecek toplumsal davranışları benimsemelidir. Esas olan zaman ve mekânsal gelişmelerin insan yaşamını iyileştirmek olmalıdır. Çevre üzerindeki basmakalıp alışlagelmiş bakış açısının ötesinde insanı ve evreni kucaklayıcı bir düşünce sistemi geliştirilmelidir.

Doğanın bütün zenginliklerini anlayacak ve en iyi versiyonu ile istifade edilecek bir toplumsal sisteme ihtiyaç olduğu aşikardır. Doğanın metalaştırılması ve insanın doğaya karşı yabancılaşması bir toplumsal arayışı ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme olgusu çift taraflı bir tahribatin ana aktörüdür. İnsanın psikolojik yanını ve doğanın canlı bir varlık olduğunu unutturmuştur. Kapitalizm, neredeyse insana sonsuz bir ihtiyaç listesi sunmaktadır. Üretim skalasının oldukça geniş olduğu ve neredeyse bitmeyen bir ihtiyaç listesi ile sürekli paranın tek taraflı canlılığını hedeflemiştir. Ürünlerin üretimi için doğa tahrip edilmiş ve insanların doğada yaşayabilecekleri alan sınırlandırılmıştır. İşin bu tarafı ile kalmayıp kullanılan materyaller ve kimyasal ilaçlar ile toprağa ve suya verilen hasar artmıştır. Yarattığı en önemli etki tüketme ihtiyacı veya arzusudur. Doğaya karşı bir sömürgecilik anlayışı ile küresel gelişmelerin etkisi altına bırakılmıştır. Doğanın verimliliği düşürülmüştür. Doğa, kendisini yenileme gücünü kaybetmiştir. Ek olarak küreselleşmenin nihai amacı tek taraflı kutuplaştırılan bir dünyanın yönetimini yapmaktır. Çevremizde gelişen olayları bilim, akıl ve gözlem ile anlamakla kalmayıp süreçlerin takibini yapmakla istekli olduğumuz bir çalışmalar yapılmalıdır. Rasyonel aklın ön plana çıkmış olduğu bir dönemde esas olan insanın doğa ile olan ilişkisinin bozulmamasıdır. Doğanın sonsuz döngüsellği içinde insan uyumlu bir varlık olabilmeyi başarmalıdır. Çevrenin teknik, iktisadi, politik, psikolojik ve küresel yönlerini tartışan doktrinal çalışma gerekmektedir. Çevre sorunları ile iyi niyetli mücadeleler çözümü kolaylaştırmaktadır. İnsan özünde kendisi için iyi olanın ne olduğunu bulmalıdır. Bireysel bir iyilik arzusu toplumda domino taşı etkisi yaratarak tüm çevreye yayılmalı ve iyileştirilmelidir. Toplumlar yaşamlarını organize ederken doğa ilham kaynağı olmalıdır.

Kaynakça

- Akın, Galip. "Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 46/2, (Ocak 2006): 29-43. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2153271>.
- Akkol, Mümtaz Levent. "Kentleşme ve Çevre Sorunları". Sağlık-Toplum-Bilim IV, 63-82. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2019.
- Akkol, Mümtaz Levent. "Çevre Boyutuyla Toplum". Sosyoloji Günlük Yaşamı Anlamak , 477-499. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2016.
- Arıkan, Engin. "Çevreci düşünce ve çevre hukuku için radikal bir ilke: Arne Naess'in derin ekoloji yaklaşımı". Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2/1 (Mayıs 2020): 191-220.
<http://95.183.237.36/xmlui/bitstream/handle/20.500.12846/111/3-8.pdf?sequence=1&isAllowed>.
- Avaner, Elif. "Küreselleşmenin Sonucu Küresel Isınma Dünyayı Yok Etmeden Yeni Bir Ekonomik Sistemi Benimsemek". Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 21/3 (Kasım 2019): 843-855. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/887865>
- Bauman, Zygmunt. Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları. Abdullah Yılmaz tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006. <https://anarcho-copy.org/libre/zygmunt-bauman-kuresellesme-toplumsal-sonuclari.pdf>
- Beck, Ulrich. Küreselleşme Nedir?. Kudret Bülbül tarafından çevrildi. Ankara: Kadim Yayınları. 2006.
- Birdişi, Fikret. "Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi". Akademik İncelemeler Dergisi 9/1 (Temmuz 2014): 25-46. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17677>.
- Birpınar, Emin Mehmet. "Küresel Sorun: İklim Değişikliği "Gelişimi, Uluslararası Müzakereler ve Türkiye". Çevre Şehir ve İklim Dergisi 1/1 (Şubat 2022): 20-36. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2369174>.
- Çobanoğlu, Elif Omca ve Çiğdem Karakaya. "İnsanı Merkeze Alan (Antroposentrik) ve Almayan (Nonantroposentrik) Yaklaşımlara Göre Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bakış Açıları". Journal of Turkish Science Education 9/3 (2012): 23-35.
<https://www.tused.org/index.php/tused/article/view/437/374>.
- Çuhacı, Aysu. "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı". İstanbul University Journal of Sociology 3/14 (2012): 129-157. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4127>.
- Pepper, David. Ecosocialism, London: Routledge, 2003.
- Erçandırılı, Yelda. "Dünya Metabolizmasında Yarıklık: Covid-19, Ekoloji ve Neoliberalizmin Diyalektik Birlikteliği Üzerine". Mülkiye Dergisi 45/4 (2021): 993-1018.
- Esgin, Ali. "İmal Edilmiş Belirsizlikler Çağının Sosyolojik Yönelimi: Ulrich Beck ve Anthony Giddens Kaynaklı Risk Toplumu Tartışmaları". Gaziantep University Journal Of Social Sciences 12/3 (Bahar 2013): 683-696. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223259>
- Evren, Murat Berk. "İnsan ve Çevre Etkileşiminde Küresel İklim Değişikliğine Adaptasyon". Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi 1/1, (Temmuz 2022): 33-46. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2369174>
- Frolov, Ivan. Felsefe Sözlüğü. Aziz Çalışlar tarafından çevrildi. İstanbul: Cem Yayınları, 1997.
- Giddens, Anthony. Elimizden Kaçıp Giden Dünya. İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- Giddens, Anthony ve Joachim Schulte. Konsequenzen der moderne. Suhrkamp, 1995.
- Giddens, Anthony. Modernliğin Sonuçları. Ersin Kuşdil tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Güler, İlke Örcen ve Abdul Menaf Turan. "Kentsel Çevresel Adalet ve Kent Planlaması İlişkisi". Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (2020): 7-20.

- Habermas, Jürgen. Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akıbeti. Medeni Beyaztaş tarafından çevrildi. İstanbul: Bakış Yayınları, 2002.
- Jardins, Joseph. R. Des. Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş. Ruşen Keleş tarafından çevrildi. Ankara: İmge Yayınları, 2006.
- Kartal, Meryem. "Umutsuzluk Çağında Yeni Bir Mücadele: Ekosozyalizm ve Ekosozyalist Devrim". Akademik Hassasiyetler 8/16 (2021): 503-535.
- Keleş Ruşen, Can Hamamcı ve Aykut Çoban. Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2015.
- Keleş, Havva Nur. "Sosyal Bir Sorun Olarak Çevre Sorunu: Alman Yeşiller Hareketi". Olgu Sosyoloji Dergisi 1/1 (Haziran 2022): 11-19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2425764>.
- Keleş, Ruşen ve Can Hamamcı. Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.
- Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin ve Peter F. Orazem. "Tayvan'da Üniversite Erişimini Genişletmek, 1978–2014: Mezun Kalitesi ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkiler". İnsan Sermayesi Dergisi 11/1 (Bahar 2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.
- Kılıç, Selim ve Nafiz Tok. "Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına". Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6/3 (2014): 213-228.
- Kılıçarslan, Emine. Küreselleşme Sürecinde Devletlerarası İlişkiler Siyasal İletişim ve Kamu Diplomasisi. İstanbul: Paradigma Akademi, 2019.
- Konak, Nahide "Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 24/1 (Ağustos 2010): 271-283.
- Korkmaz, Kürşad. "Küresel Isınma ve Tarımsal Uygulamalara Etkisi". Alatarım Dergisi , 6/2 (2007): 43-49. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/19111#page=46>.
- Leist, Anton ve Selim Kılıç. "Daha İyi Bir Sürdürülebilirlik İçin Çevresel Adalet". Küresel Bakış Çeviri Hukuk Dergisi 1 (2011): 1-12.
- Okay, İpek. "Küreselleşen Dünyada Kriz Yönetiminin Önemi". Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 6/3 (Mart 2019): 308-317.
- Özgür, Uçar. "Bi Şey Yapmalı!: Kesişimsel Bir Çevre Adaletine Doğru". Possible Felsefe Dergisi 11/2 (Aralık 2022): 210-236.
- Pepper, David. Ecosocialism, London: Routledge, 2003.
- Reyhan, Hakan ve Ayşen Reyhan Satır. "Çevre Sorunlarından Doğan Etik Bir Yaklaşım Olarak Çevre Hakkı Üzerine "Siyasal Ekolojik" Bir Değerlendirme". Akademik Hassasiyetler 7/14 (2020): 399-420. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1361625>.
- Ritzer, George. Küresel Dünya. Melih Pekdemir tarafından çevrildi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Sarıtaş, Şenay Eray. "Yeni-Paradigma Tartışmaları Ekseninde Derin Ekoloji". Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 29/3, (2020): 99-115.
- Soydemir, Suat. "Modernizmin Karanlık Yüzü: Risk Toplumu". Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi 3/ 2 (2011): 169-178. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117271>
- Şahin, Güller. "Ekolojik Modernleşme Teorisi ve Çevre Politikası Çıkarımları". Pearson Journal, 7/21 (2022): 236-257. <https://doi.org/10.46872/pj.603>
- Tuğaç, Çiğdem. "İklim Değişikliğiyle İlgili Birleşmiş Milletler Belgelerinin Derin Ekoloji Bağlamında Değerlendirilmesi". Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22/2 (Aralık 2018): 325-359. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/628972>

Tuna, Muammer. Türkiye’de Çevrecilik- Türkiye’de Çevreye İlişkin Toplumsal Eğilimler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

Yardımcı, Sanem. “İnsan-Doğa İlişkisi Ekseninde Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.